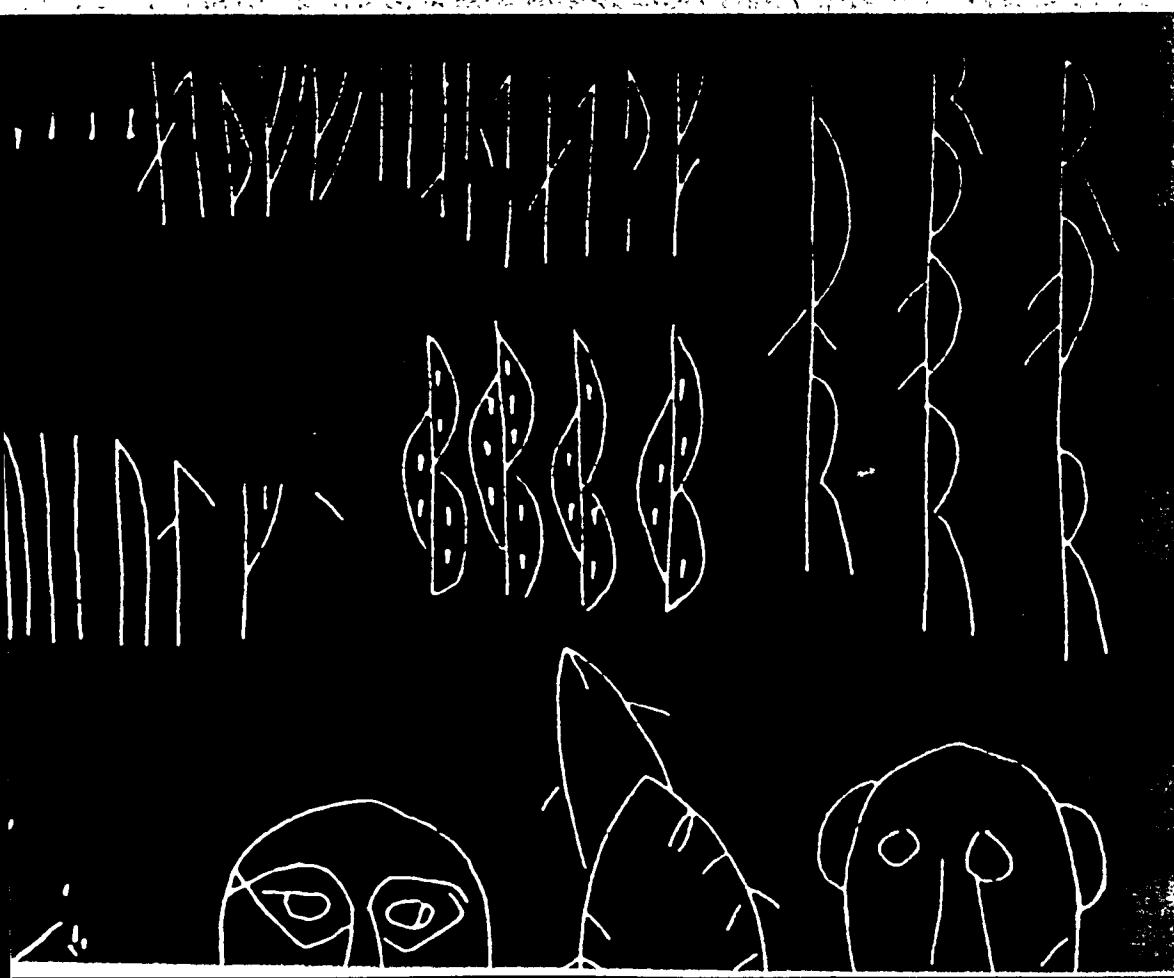

Aslak Liestøl

RUNER FRA BRYGGEN

Qa 303

RUNER FRÅ BRYGGEN

For tida kjenner vi omrent 1000 innskrifter med yngre runer her i Noreg. D. v. s. innskrifter som er skrivne i vikingtid eller mellomalder. Men før gravingane på Bryggen vart sette i gang rekna vi ikkje med meir enn ca. 600. Det er no så at meir enn kvar tredje innskrift i Noreg er funnen på Bryggen; og dei ca. 400 innskr. er eit eineståande viktig materiale, ikkje berre fordi det er stort, men fordi det er så variert med omsyn til innhald og fordi det er komi fram ved systematisk graving, slik at ein har høve til å slutte seg til miljøet dei høyrer heime i, og ikkje minst få ei nokså noyaktig og fingradert datering. Dette er viktig fordi ein då har sjansen til å få ein tolleg breid representasjon innan temmeleg snevre tidsgrenser av skrivekunne, tankar og førestellingar blant vanleg folk i Bergen i mellomalderen. Kvar innskrift som let seg tolke representerer eit lite glimt inn i folkelivet, og ein breid analyse av dette materialet burde kunne gje eit tilskot til kulturhistoria som ein ikkje kan vente å finne i det vanlege tilfanget historikarane arbeider med, sagaer, skaldekavad, diplom, lover, rekneskapar o.s.v.

Ein slik breid analyse må ein ikkje vente å finne i denne artikkelen. Dette er berre ei førebels melding. Ei melding som kjem fordi eg tykkjer dei viktigaste innskriftene bør bli kjende for granskurar og andre interesserte. Det kan droye eit bel for ei endeleg publisering kan gjerast ferdig, og her kjem òg inn vanskelege arkeologiske analyser, som skal gi grunnlaget for miljoteikninga og dateringa. Dei dateringane som blir gitt her må reknast som førebels og kan koma til å bli justert; det er likevel ikkje venta at det kan bli store endringar.

No er det så at det runemateriale ein kan bruke i ein slik kulturhistorisk analyse ikkje er så stort som det kan sjå ut til, for det er ikkje alle innskrifter ein kan få noko ut av. Snaut halvparten er forståelege utan vidare. I mange innskrifter kan vi lesa forståeleg ord, men tekstene er så ille medfarne og fragmentariske at vi ikkje kan få noko mening i dei. Nokre innskrifter kan vera tolleg lett å lesa, men dei har runesamansettningar som er uforståelege for oss, endå dei er tydelege. Andre er tydelege å lesa, men ortografien sviktar, slik at vi vanskeleg kan få noko heilt ut av teksta.

Innhaldet i dei innskriftene som ein kan forstå er variert, og spenner fra praktisk bruk i dagleglivet på Bryggen til svart magi, frå den inderlegaste kristne bøn til den grovaste obsconitet. Og på mange, til dels artige måtar får dei menneska bak oldsakene og bygningsrestene noko meir fram i lyset.

Dei aller fleste innskrifter finst på tre-saker, men dei slumper òg til å stå på andre ting som sko, knivskraft, skeier og tilfeldige suppebein som er fiska opp av kjøtgrytene; til og med på keramikkrukker finn vi runer.

Tresakene med runer omfatter treskykke med tilfeldig form og pinnar som er spikka til spesielt med det formålet å skrive runer på dei. Runene kan òg stå på matkoppar, drikkekar og borddiskar.

Det er ikkje uvanleg at eigaren har skrivi namnet sitt og kanskje uttrykkeleg sagt frå at han eig tingene. Ved graving i fleire av dei gamle norske byane er det funni utskorne kvalrosskallar, og ein slik er òg komen fram på Bryggen. Den har ei lita innskrift som fortel at *ioana*¹), *Jóhann* á, «Johan eig». (Fig. 1). Liknande innskrifter har vi mange av i Bergens-materialet. Dei fleste eigneluter var verde å sikre mot forbyting og stuld på denne måten. Og vi finn namn og cigarformlar på ymse bruksting, mellom andre eit treskaft til ein jernlykel og ei beinskei. Men dei vanlegaste innskriftene av denne typen er likevel dei vi med eit moderne namn kunne kalle merkelappar. Dei står på små trepinnar av nokså varierande type. Somme er meinte til å binde fast på forskjellig vis,

og er anten forsynte med hol eller med ein hals der snøret kunne festast. Andre er meinte til å stikke fast i eit vareparti, t. d. fisk, kjøt eller sekker. Dei er då ofte forma omlag som ein pilodd, gjerne med mothakar, som no oftest er avbrotne, sannsynlegvis då dei vart fjerna. Sams for alle er innskriftene som rett og slett fortel kven som er eigar. Der les ein då at «Arne eig», «Torlak eig» o.s.v. Vi kjenner hittil ca. 80 slike 'merkelappar'. (Fig. 2.)

Dei aller fleste har, som ventande var, norske namin, men det finst òg utanlandske, som dei tyske *Heiurik* og *Didrik*, og ein *Bótleifr* som vel kan vera gotlending. Han bruker nokre uvanlege runer, og namna på *Bót*-er meir brukte austover og best kjende på Gotland.²⁾ Han representerer då dette innslaget i handelen på Bryggen. Som regel fortel runene ikkje anna enn namnet på eigaren. Og berre to merkelappar gir opplysning om vareslagen. I både tilfelle gjeld det merkeleg nok garn. Den eine seier at **rannra: karn: þætta, Ragnarr á garn þetta**, «Ragnar eig dette garn». Den andre fortel at **souækaþræþrþisa, (Sølveig :) á þræðr þessa** «Solveig (:) eig desse trådane», og på baksida av denne pinnen får vi dessutan vita at trådane veg **hof: fimbiamark**, «halv-femte mark», $4\frac{1}{2}$ mark eller nær eit kilo.

Merkelappane er handgripelege minne om handelen og varebytet på Bryggen, men vi har òg større innskrifter som gjeld pengetransaksjonar og handel. Ei av innskriftene viser oss oppgjerset etter at tre uteståande fordringar er kravde inn. Vi kan tenke oss at ein kreditor har sendt oppkrevjaren sin – han har fått pengane og har skrivi ned på ein firkanta pinne kva han har fått av dei tre mennene. Pinnen har han så levert saman med pengane til oppdragsgivaren, som så har kvittert for summane. På pinnen står: **k barþr trauan haluan anan øyri hein rekr tuær ærtogar brek i** (opp ned: uihi) / **ingimundr sauþr halfa þriþiu ærtog** (opp ned uihi).

Dette forstår eg slik:

Bárdr: trauðan halfan annan eyri. Heinrekr: tuær ærtogar brek i. Ingimundr saudr: halfa þriðju ærtog. Det vil seia at Bård har betalt $1\frac{1}{2}$ øyre, men at

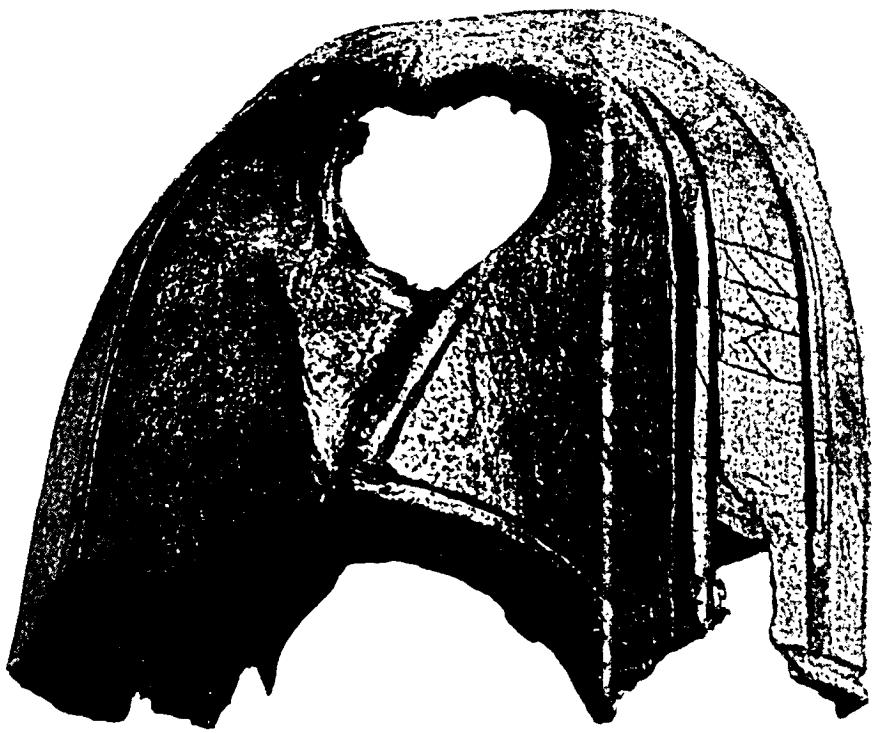

Fig. 1. Kvalrosskalle med eigarinnskrift.

Scull of walrus with owner's name.

det var noko snau vekt. Henrik, tyskeren, har betalt 2 ertogar, men visstnok med ringt sòlv, noko som ikkje var uvanleg i mellomalderen. Ingemannund sau derimot har betalt fullt ut sine $2\frac{1}{2}$ ertog. Oppdragsgivaren har kvittert med å skrive ordet *nihi* ut for kvar sum.³⁾ Dette er truleg noko misforstått latin *vidi*, «eg har sett». Fyrste bokstaven i det ordet, enkelt-v, bruker vi enno ved revisjon av rekneskapar når vi «hakar» av summanc.⁴⁾ Uttrykket *brek i*, er truleg parallellt med *flærd i* og *fals i*, som blir brukt til å gi uttrykk for mistru til at ein ting er ekte. Samanlagt blir dei tre summanc lik 9 ertogar, eller 3 øyrar, ein vanleg bötesum i den eldre Bjarkøyretten; men dette er vel eit tilfeldig samantreff.

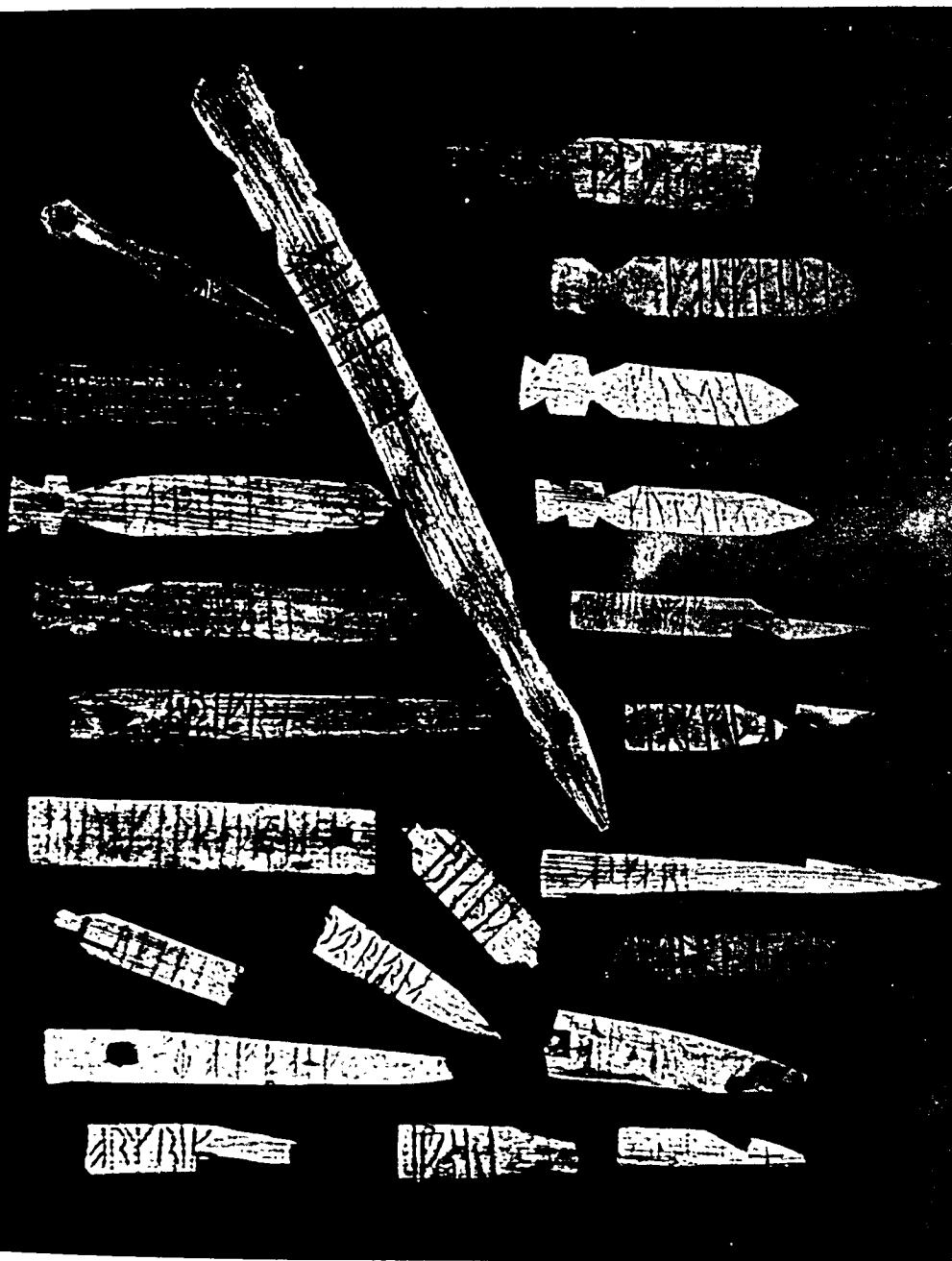

Fig. 2. Eit utval av «merkelappar».

A selection of "labels".

Ein annan pinne, som er avbroten, viser eit notat over kreditorar og gjeld: ???halluarþe sloþa þrim r? - - - / lóþni faus haluan niunnda æyri ok h? - - - Her får vi mellom anna greie på at *Loðimr faus* har til gode heile 8½ øyre, altså vel ei mark. Det er ingen liten sum, kanskje kunne det kjøpast 2 kyr for han.

Ved sida av desse innskriftene som gjeld pengeoppgjer, har vi òg det ein kunne kalte ein følgjesetel. Det er ein liten pinne som fortel at: **þorkællmyntæresenterþerpipar** «Torkjell myntslagar sender deg pepper». Ein myntslagar med det namnet kjenner vi ikkje frå før.

Eit lite brotstykke viser, ikkje private transaksjonar, men truleg offentleg skattcoppkrevjing. Vi skulle gjerne hatt heile innskrifta her, men det er diverre berre slutten som er att, pinnen er avbroten. Der står: - - mankerþ tueir øurar / - - n kerþ tueir øurar. - - manngerð tveir aurar. Summen det gjeld er altså 2 øyrar og det er tale om ei *manngjerd*, d.v.s. ei samling gardar, som opphavleg skulle ruste ut ein mann til leidangen, men som seinare gjekk saman om ein bestemt sum i skatt. Det er synd vi ikkje har resten av innskrifta, så vi kunne vita kva for gardar det var som måtte ut med dei to øyrane.

Ein ville ikkje vente noko særleg i dette materialet av opplysningar om offentleg styre og stell, slikt som vi elles kjenner frå skrivne kjelder på pergament. Men det er tydeleg at runene ikkje berre har vori brukte til smånotat, ein har òg kunna skrive heile brev på denne måten, og runepinnen, eller runekjевlet som det vel vart kalla den gongen, har nok kunna konkurrere med det atskilleg meir kostbare pergamentet når det galt vanleg brevveksling.

Vi har tre slike brev i Bergens-materialet. Det eine er rett nok ufullført, men vi får då greie på kven som skulle vera avsender og kven mottakar. Brevet har den same innleiingsformelen som vi kjenner frå pergamentsbrev, og byrjar slik:

sira:ion senndir:gunnari:huit:kuiþiu guþrsok/sina hakonn
Síra Jón sendir Gunnari hvít kvedju Guðs ok sína. Hákon – «Sira Jon sender

Guds og si helsing til Gunnar Kvit». Namnet Håkon skulle vel vera byrjingsordet i sjølve teksta. Innskrifta skriv seg frå fyrste delen av 1300-talet og vi kjenner på den tid ein Gunnar Kvít som var fehirde i Bergen frå 1340 til 1343. Prestar med det vanlege namnet Jon er det så mange av at vi ikkje kan vita kven det var i dette tilfellet. Den Håkon som brevet skulle handle om kunne kanskje vera den aktive biskop Håkon i Bergen.

Omlag hundre år tidlegare har det vori sendt eit personleg brev med gode råd til ein eller annan som ikkje er namngitt (Fig. 3).

Innskrifta lyder slik:

þes:uil.ek.biþia:þik:atu:far / or:þema:pol:oke:snid:rit:til:s / ystur:
olaus:hætusuæins:h / on:er:i:biaruin:atn:unu:setri / oklæita:ras:uiþ:
hana:ok / uiþ:prønþr:þinaerþu:uil / dir:sætas:æki:atu:sansni: / iarls:
atu:kena:nu.bætu. /

*Dess vil ek biðja þik, at þú far ór þeima poll, ok snið rít til sýstur Ólafs
Hettusveins – Hón er í Bjargvin at munヌsetri – ok leita ráðs við hana ok við
frændr þína, er þú vildir sættask – Eigi átt þú samisyni jarls. – – –*

Her har eg lesi *poll*, *ok*, medan ein faktisk også kan lesa *poloti* som kanskje kunne tyde slott, palass. *prønþr* kan eg ikkje forstå annleis enn som *frændr*, men skrivemåten er underleg. Tolkinga av *sansni* som *samisyni* er usikker. Elles kan ein merke seg dei tre imperativane *far*, *snið* og *leita* i ei at-setning.⁵⁾

«Det vil eg be deg om at du fer frå denne pollen og skjer eit runebrev til Olav Hettusveins syster. Ho er i nonneklostret i Bergen. Spør henne og frendene dine til ráðs dersom du vil gå til forlik. Ikkje har du slik rettferdskjensle som jarlen, – – ». Resten av teksta er ikkje tolka og har vel dessuten haldi fram på ei anna treplate. Innskrifta står nemleg på både sider av ei såkalla vokstavle,⁶⁾ og vi kan godt tenke oss fleire slike tavler. Det er ille at vi ikkje veit kven det er som gir desse gode ráða eller kven som burde ta omsyn til dei. Det einaste vi veit er at nonna må vera syster til ein som var med i opprørsflokk til Olav Ugjæva, dei som fekk tilnamnet *hettusveinar*. Men tonen i brevet er kjend og kunne ha

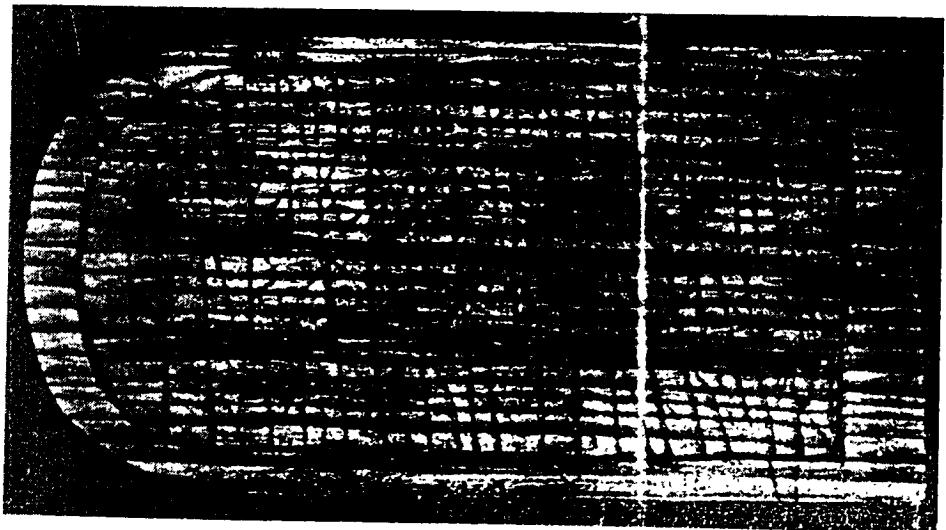

Fig. 3. Den eine sida av vokstavla, med fyrste halvpart av brevet.

Wooden frame for wax-tablet, with runes.

stått som replikk i ein saga. Forsåvidt kan det godt hende at brevet gjeld ein eller annan i den vrimmelen av personar vi kjenner frå borgarkrigstida. Kva for ein jarl det er tale om her, veit vi ikkje. Innskrifta skriv seg frå tida omkring 1200 eller noko etter, og fleire kunne då koma på tale, t. d. Skule Bårdsson som bar jarlsnamn frå 1217.

Det er eit underleg materiale skrivaren har valt for dette brevet, og eg kan ikkje fri meg frå den tanken at vi kan ha for oss eit hemmeleg brev. Alle runene er skrivne innafor den litt hogare ramma som skulle verne det blaute vokssjiktet når fleire tavler vart lagde saman. Ein kunne tenke seg at det her var fari fram på same måten som kartagaren Hasdrubal gjorde: den eigentlege teksta, som var skriven direkte på treplata, vart overtrekt med voks og så vart eit brev med heilt uskyldig innhald skrivi med nål i voksen.

Det tredje brevet gjeld den vanlege mann i gata. Vi er nede på folke-djupet igjen mellom handelsmennene på Bryggen, etter dei gode tidene

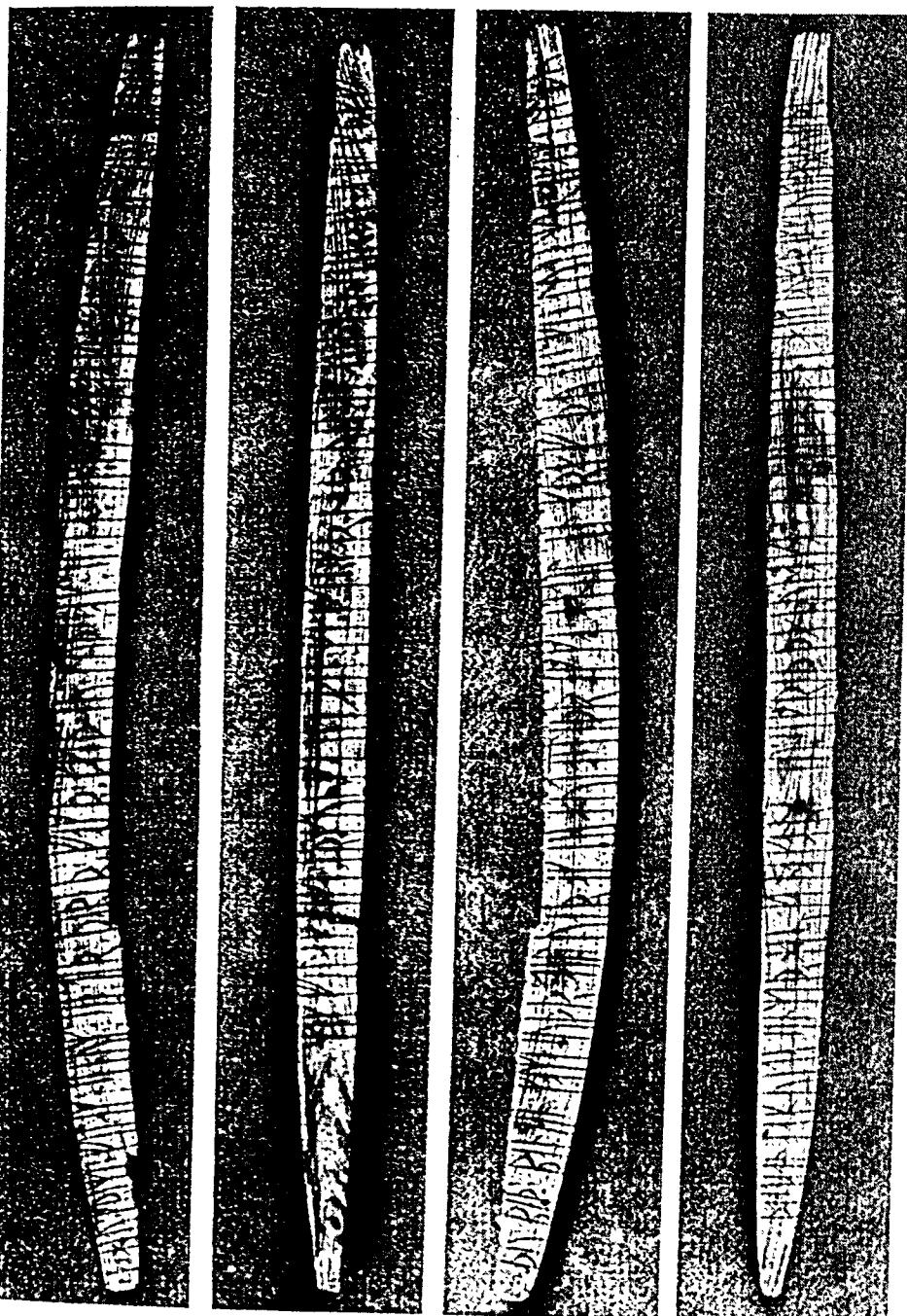

Fig. 4. Runekjæle med forretningsbrev.

Rune-stick with business letter.

under 1200-talet. Nokre menn har gått saman i eit felag og driv handel på Bryggen. Ein av dei er sønnafor Bergen og skal skaffe eit parti fisk og øl, men det er därlege tider og han skriv dette brevet til ein av kompanjongane sine i Bergen (Fig. 4):

hau:grimi:felag:sinum:sen:dir:pører:fagr:qæip:iu:guþs:ok:si:nan:
san:nan:flaskap:okuinatomartskorter / mikfelag eki:er.mun:gatetæin:
ki:fis:kar:nir:uil:ek:at:þu·uitir:en:aegi:kræf / þubip:bondann koma
suþr till uar ok siahutoslþr eggja hantil en kræf þu eis kis luta mero-
kægilabu / þostæin lankuita senmerhazkanokora eu:sigriþþæru nokos
þabiophenni hiit þumerekkiuetahyþualaþi

*Hafgrími, félagi sínum, sendir þórir fagr kveðju Guðs ok sína, sannan félagskap
ok vináttu. Mart skortir mik félagi. Ekki er munngáttit, einki fiskarnir. Vil ek at
þú vitir, en eigi kref þú. Bíð bondann koma síðr til vár ok sjá hvat oss líðr.
Eggja hann til; en kref þú einskis hluta mér; ok eigi lát þú Þorsteini lang vita.
Send mér hanzka nökkurra. Ef Sigrid þarf nökkurs på bjóð henni. Heit þú mér
ikki vætta -----*

«Til Havgrim felagen sin sender Tore Fager Guds og si helsing, sann felagskap og venskap. For meg skortar det mykje i felaget. Ikkje har eg fått tak i ølet, heller ikkje fiskane. Eg vil at du skal vita det og ikkje krevja meg. Bed bonden koma sør til oss, for å sjå korleis vi har det. Egg han til det; og krev meg ikkje for nokon ting; og lat ikkje Torstein lang vita. Send meg nokre hanskar. Dersom Sigrid ikkje har det ho treng, så bed henne til deg. Lov du meg ikkje noko-----» Resten er ikkje sikkert tolka.

Det har ikkje vori greit for Tore fager å skrive dette brevet, han har hatt store vanskar med å få det til. Då han var ferdig med innleiinga, som vi kjenner att frå sira Jons brev, var det vondt for han å forme dette at handelen har gått skitt. Han skreiv noko, var ikkje fornøgd med det, og strauk det ut; det vil seia han spikka det bort og skreiv på nytt att. Dette måtte han gjera to gonger før han let det stå. Vi ser

hakk etter «raderingar» like etter **mart** og **felag**. Etter **suþr** er det og «viska» litt. – Tore vonar at «bonden» skal kunna ordne opp i sakene, – det er vel handelsmannen sjølv, og han har han tiltru til. Men det er ein mann, Torstein lang, som kan bli vanskeleg dersom han får greie på elendigheta, så han må haldast utanfor. Tore er òg uroleg for slektningen sin (?) Sigrid. Det er i det heile eit trist lite brev, som godt illustrerer nedgangstidene for dei norske handelsinteressene på Bryggen omkring 1300. Men midt oppi det heile kjem, nokså malplassert tykkjer vi, ei bestilling på eit par hanskars.

Dei innskriftene vi no har høyrt om er alle heilt nøkterne, men folk på Bryggen hadde i dei tider ikkje berre handel i tankane. Heile livet var innvovi med førestellingar om vette og løynde makter som dei laut ta omsyn til i alt dei gjorde. Dei måtte verne seg mot slikt, men dei kunne òg dra nytte av dei overnaturlege maktene dersom dei visste korleis dei skulle fara fram.

Ei av dei beste rådene ein kunne bruke var runene. Og svært alminneleg kjent i så måte må *fufarken* ha vori.⁷⁾ Det er runealfabetet som har fått dette namnet etter dei første fem runene. På samme måte som det latinske alfabetet var brukt i magien i heile Europa, har *fufarken* vori vanleg magisk middel i Norden heilt frå dei eldste innskrifter, for vel halvtanna tusen år sidan, og fram til runene gjekk av bruk på slutten av mellomalderen.

I Bergensmaterialet finst det omlag 50 innskrifter som innehold *fufarken* ein eller fleire gonger. *Fufarken* kunne verne mot vondt eller han kunne hjelpe til at eit ynskje gjekk i oppfylling.

Ein unggut har satsa på det og har skrivi *fufarken* på den eine sida av ein pinne; på den andre sida gav han uttrykk for kva han ville. Han har ikkje vori så svært kravstor. Her står: **ost:min:kis:mik / fuþork-hniastbmly, óst min, kyss mik** «Min kjære, kyss meg.»

Elles er *fufarken* helst brukt som vernande tiltak mot ulykker og trollskap og vonde vette. Han finst t. d. på pinnar saman med rekker av

namn, og dei må vel då oppfattast som ein slags fellesamulettar for reisefølgje eller skipsmannskap.

Med grunnlag i fuþarken kunne ein skrive siffer-skrift, kvistruner. Prinsippet er enkelt. Fuþarken er frå gamalt delt i tre *ætter*:

fuþark hniās tbmly

Kvar rune kunne då merkjast ut ved den *ætta* ho høyrd til og ved *plassnummeret* innan ætta. For å gjera det vanskeleg var ættene nummerert i omvendt rekkefølgje. Runa *r* er i dette systemet karakterisert ved *tredje* ætt – *femte* rune: 35. Dette talsymbolet kunne skrivast på tallause måtar. I dei vanlege kvistrunene med tre kvister til venstre for staven og fem kvister til høgre. Som døme kan vi sjå på ein særleg forseg-gjort amulett.

Her står:

mikael : petr. ioanes. andres. lafranz. tomas. olafr.
klemet. nikulas. allerhælger / mengiætimin. notouk.
dah. lfsminsouk. salokujsemikoksihni / 36 32 33 36
23 31 23 34 s 13 15 35 34 36 36 24 31 34 13 24 35 i 23 /
h??lbemer 36 14 23 13 ethialbemrallegzhlkarh???

Teksta byrjar med ei påkalling av ni namngitte helgnar: Mikael, Peter, Johannes, Andreas, Lavrans (Laurentius), Thomas, Olav, Klemet (Clemens) og Nikolas. Så følger: *Allir helgir menn, gæti míð nött ok dag, lífs míns ok sálu. Guð sé mik ok sigui.* «Alle heilage menn pass godt på meg, natt og dag, livet mitt

Fig. 5. Amulett med kvistruner.

Amulet with cryptic runes.

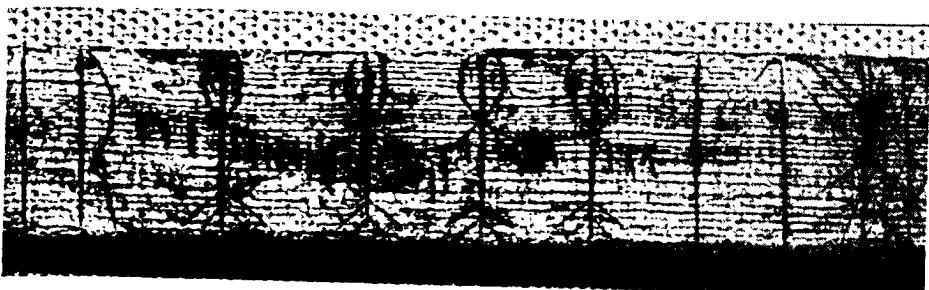

Fig. 6. Dei 4 fyrste bokstavane i helgennamnet Klemet skrivne med kvistruner.
Cryptic runes.

(lekamen min) og sjela mi. Gud sjå til meg og signe meg». Kvistrunene som følger er alle tydelege, likevel er det berre byrjinga av denne teksta eg kan få meining i: *kupkifios . . . Guð gefi oss . . .* «Gud gje oss . . .». Siste delen av innskrifta er noko ufullstendig skriven, men har ei spesiell påkalling av Klemet: *hjálpi mér Klemet, hjalpi mer allir Guðs helgir (menn)*. «Hjelpe meg Klemet, hjelpe meg alle Guds heilage menn». På denne pinnen har vi døme på fire forskjellig kvistrunetyper: i form av fisk, som dobbelt-þ (belgþorn), med skråkvister, (Fig. 5), og som ein menneskefigur med kvistene hangande under armane (Fig. 6). Attåt siffer-skrifta kan ein også merke seg at *h*-runa etter Klemet i siste lina er skriven

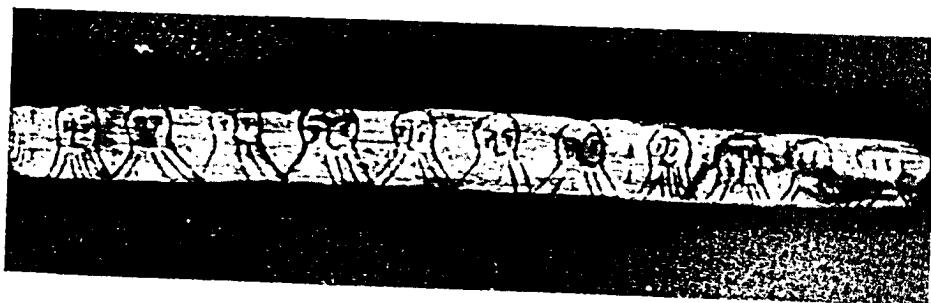

Fig. 7. *Sjónrúnar*, ein eigen type kvistruner.
Cryptic runes.

3-dobbelt, noko som tyder på at * har vori sett på som eit Kristus-monogram.

På ein annan pinne finn vi nokre festlege kvistruner, eller *sjónrúnar* «fjesruner» som dei vel vart kalla, der kvistene er skjeggstrå fordele på høgre og venstre side av andletsmasker. Pinnen er diverre avbroten, men det vi har att kan truleg lesast: *--- sem lifi sínu* «--- som livet ditt» (Fig. 7).

Liknande sjónruner finn vi på ei flat flis med mange underlege kunster på. Det er ikkje lett å få meinings i teikna. Nokre fisketeikn må ein t. d. lesa *arii*, og det same les vi i nokre kvistruner av ein annan type på den andre sida av flisa. Her finst dessutan det vi kallar samstavruner. Det er ein lang sams stav, og kvistene står fordelt på den. I dette tilfelle er det kanhende namnet *þordr* som skulle skrivast, men kvistene kjem ikkje i noka logisk rekkefølge. På same sida er ei mengd med stikk av knivsodden ordna i rekker og grupper. Vi veit ikkje kva dette skal vera til, men langs øvre kanten er noko vi kan forstå. Her er grupper av enkle strekar skilde med små stikk. Noko er borte i byrjinga, men det er nok att til å vise at her har vori grupper på 1 2 3 4 5 6 7 og 8 strekar. Til høgre for desse er ei rekke på 9 punkt, dei tre siste stukne med knivsbladet snudd den andre vegen, og etter dette kjem runene: *ætpfssantætpf ---, cim tveir þrír fjórir fimm sex sjau átta níu tíu ellifu tólf þrettán fjórtán -----*. Kva denne teljinga skulle vera godt for veit vi ikkje, men kunster med tal var svært vanlege. Rekkja med fyrstebokstavane i talorda frå ein og oppover til tjue kjenner vi frå to innskrifter til i Bergen, og frå ei i stavkyrkja i Gol. Imagien var t. d. baklengs teljing ei vanleg råd for å få ting til å bli borte. Men det kan vel vera eit spørsmål om det på vår flis er tale om magi, det ser meir ut som ein demonstrasjon av skrive- og teljekunster.

Heilt sikker magi finn vi i ein variant av -istil-formelen: *mtpkrgb iiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiii*. Her er sju «namn» bundne i ein formel, nemleg *mis til, tis til, pis til, ki til, ri til, gi til og bi til*. Denne formelen var kjend vidt omkring og går attende til heiden tid. På Görlev-steinen på Sjælland

frå tidleg vikingtid, finn vi det fyrste dømet, þmkiiisssttiilll saman med fubarken. Same formel møter vi på den noko yngre svenske Ledbergsteinen i Östergötland. Seinare møter vi han fleire gonger på stavkyrkjeveggene. Best kjend er kanskje den forma vi finn på slutten av *Buslubæn* i Bósa soga: **roþkmu iiиии ssssss tttttt iiiиии llllll.** Etter det Busla sier i siste verset (det såkalla *Syruvers*) skal dette vera namna på tre farlege karar (*seggir*). Elles kjenner vi fleire meir eller mindre forvanska -istil-formlar. Denne formelen hører til ein type magi der det gjeld å gi dei vonde maktene vanskelege oppgåver å løyse, og der løysinga fører til kraftfulle trylleord. Det fyrste namnet *mistill* t. d. er misteltein som til alle tider har hatt ein breid plass i magien.⁸⁾ Kva formelen har vori brukt mot i vår innskrift er det uråd å seia noko om.

No er det ikkje berre svart magi vi har dome på. Tidlegare er nemnd ein kristeleg amulett, men det finst mange slike i Bergens-materialet, for det meste med latinsk tekst. *Ave Maria* er godt representert, *Pater Noster* finst ikkje fullt så ofte, men så er det ein del stutte eller fragmentariske tekster av varierende innhald; deriblant finn vi den kjende palindromen *sator arepo tenet opera rotas*. Her skal eg drøfte berre ei som innheld ein formel til hjelp under vanskelege fødselar. Ho finst på ein firkanta pinne og ser slik ut: **maria peperit cristum elisabet peperit iohannem baptistam in illarum / ueneracione sis absoluta æcsi inkalue dominuste uacat ad lu.**

Den siste delen er forvanska, men er lett å restituere etter variantar vi kjenner frå mellomalderlege handskrifter.⁹⁾ I normalisert form blir då teksta:

*Maria peperit Christum. Elisabet peperit Johannem Baptistarum. In illarum
veneratione sis absoluta! Exi, infans! Dominus te vocat ad lucem.*

«Mari fødde Kristus. Elisabet fødde Johannes døyparen. Ver forloyst til
ære for dei! Kom ut, barn! Herren kallar deg til lyset!»

Dette er jo ei vakker tekst og ho går attende til den tid då dei geistlege enno ikkje heldt seg for gode til å hjelpe når jordmødrene stod makteslause.

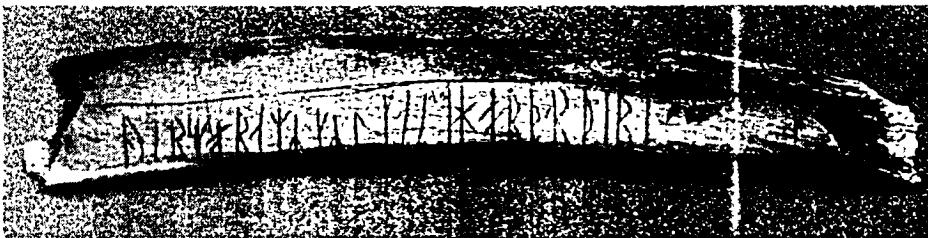

Fig. 8. Sidebein av storfe med runer.

Piece of bone (rib) with runes.

Dei magiske innskriftene som hittil er nemnde har stått på spesielle pinnar, på kva ein kan kalle amulettar. Men dei fleste magiske innskriftene finst på vanlege daglegdagse ting, og skulle vel då verne mat og drikke mot alt vondt. Under botnen av trekar, diskar og kanner har det til alle tider vori vanleg å skjera inn magiske teikn, og her finn vi så Ave Maria, fuljarkare og liknande. Under botnen på ein kane, eller kjenge, som var meint til å ause ol med, står t. d. *fujþor* skrivi med kvistruner.

Dette med ølet fører oss over til ei anna side av kvardagen enn den vi har tala om før. Ikkje arbeidet – lessing og lossing av varer, handel og kjopslåing og økonomiske bekymringar, men fritid og moro.

Vanleg moro, den gong som no, var samkomene i skytningsstovene. Noko særleg oppbyggeleg moro var det visst ikkje; det var vel helst drikk, kvinnfolk og spetakkel. Men likevel må ein tenkje seg at det nettopp er eit slikt miljo dei kjem frå, somme av dei artigaste innskriftene, og dei som gir mest intime glimit av Bryggen i farne tider. Som ei scenedrilving kan eg nemne ei lita innskrift på eit suppebein (Fig. 8). Der står det: **nuerskoramkyyl**, *Nu er skæra mikil*, «No er det stort ståk og strid». Med litt fantasi ser ein for seg den halvmørke skytningsstova med dei osande tranlampene, blanke flirande andlet, oldunst, fylleprat, og tretter og slagsmål av og til. Ei anna hand har på same beinet sett til noko som eg til no ikkje har fått noka meining i.

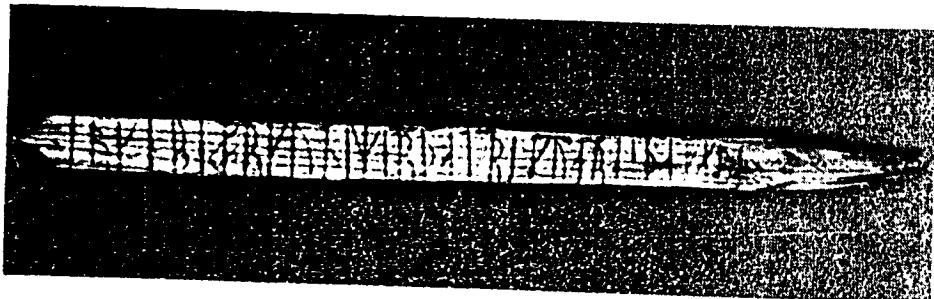

Fig. 9. «Ingebjørg elskar meg då eg var i Stavanger».

“Ingebjørg loved me when I was in Stavanger”.

Vakre og attråverdige har alle kvinner sett ut for dei øre mennene. Ei av dei må ha fått eit nytt belte og det blir straks kommentert: *fana-bælti ok biazkupina*, *Fanabelti(t) jók bjartsku þína*. «Fanabeltet auka venleiken din». Noko 'fanabelte' kjenner vi ikkje frå før, men kan det vera ein viss type ettertrakta belte som helst vart laga i Fana?

På ein liten halvrund pinne står ei innskrift som det ikkje er godt å seia om ein skal oppfatte som skryt eller som ei åtvaring (Fig. 9): *.inkebiqrkunimerþaerekuarisþafakri*, *Ingibjørg unni mér þá er ek var í Stafangri*. «Ingebjørg elskar meg då eg var i Stavanger».¹⁰⁾

Noko meir intim er innskrifta på ei lita fint spikka flis som ein kar vel har stukki bort i handa på den jenta han tykte best om: *silka uilda*. *ek. minasem þuest*, *Slika vilda ek mína sem þú est*. «Slik som du er, ville eg gjerne at mi var».

Ein som kanhende gjerne ville skrive noko liknande fekk sendande inn til seg ein pinne frå ein bodberar. Og der får han greie på at: *gya: sæhir:atþu:kakhæim*, *Gyða segir at þú gakk heim*. «Gyða seier at du skal gå heim».¹¹⁾

Det er tydeleg at mannen har smakt godt på ølet før han vågar å skrive eit svar på same pinnen. Men det er så vrovlte at i alle fall ikkje eg kan forstå det: *pansak:abakistan:rþis*.

Det kunne òg vera andre fàrar i dette miljøet. Ein kunne koma ut for hasardspel, og på ein pinne kan vi lesa resten av eit godt råd i så måte:
.. : . þui : at : af : dirþar : taf?e : ?ekar : mark : skona -- / - - - elender alam : sæt(i)at : bioþa. Dette forstår eg slik: *því at af dirfðar-tafl tekr margskonar* — «For: av høgt (vågalt) terningspel kjem mangt slags—» Det er mest som å høyre Faren i Kongespegele seia til Sonen: «Framleis er det nokre ting som du skal fly og vara deg for, som spel (*tafl*), og skjokjer og tretter og kast om pengar (*kast um vidlögur*), for på desse grunnvollane blir oppbygd dei største ulykker (*því at af þessum grundvöllum timbrask inar mestu høfuðígafur*).¹²⁾ — Vår tekst kunne vi gi god meinинг om vi fylte ut med same ordet som Kongespegele har: (*høfuð*)-ígafa. Den andre lina er for fragmentarisk til å gi meinинг, men det er tale om ein Erlend og om det *at bjóða*, å by, her kanskje: by opp, satse pengar.

Til det same miljøet som Kongespegele åtvarar imot, høyrer kanskje denne innskrifta, endå ho tykkjест heilt uskuldig:

unþu mær ankþær gunnildr kys mik / kanekþik.

Unn þú mér,
ann ek þér
Gunnihildr.
Kyss mik
kann ek þik.

«Elsk du meg, eg elskar deg. Gunnhild. Kyss meg, eg kjenner deg godt.»

Kva no enn tanken med dette verset var så var det i alle fall ikkje tenkt som offentleg lesnad. Det kan ein derimot seia om den neste innskrifta.

Det vart visst ikkje alltid servert fyrsteklasses vare etter det ein kan forstå av ei innskrift på eit auseskaft. Her står det:

mynta:ek:myklu:opdar mioþ:ransti koma nala

Fyrste ordet etter siste skiljeteikn valdar vanskar. Andre runa, som må lesast som binderune an, trur eg lyt rettast til o, og neste teikn les eg som st endå det ikkje er heilt tydeleg. Vi får då fram ordet **røsti** som minner

oss om gno *hrosti* – roste, meiska malt. I denne innskrifta kan det vanskeleg vera dette ordet vi har for oss, vi skulle vente *rosti*. Dersom vi ikkje skal rekne med enno ein skrivefeil kan vi oppfatte *rosti* som dativ av ei elles ikkje kjend sideform **hrostr*. Det siste ordet i innskrifta: *nala* må vera ei stuttform av adverbet *náliga* som tyder nær. Stuttforma er truleg vald av omsyn til metrum; innskrifta ser nemleg ut til å vera ein kvidling, eit linepar, med *m* som rimbokstav, og då vil forma *nála* gi trokéisk utgang i verslina, slik det etter reglane skal vera. På den måten eg har forstått innskrifta, ser teksta slik ut i normalisert gno.

*Mynda ek myklu optar
mjøð-hrosti koma nála*

«Måtte eg mykje oftare få koma i nærleiken av mjødvorter (maltet).» Det er tydeleg at den som skreiv innskrifta meiner at ausa ikkje alt for ofte har vori brukt til godt øl eller mjod. Men tanken har i alle tilfelle inspirert han til å gi utsegna ei fast og tiltalande form.

Om tankane bak dei to neste innskriftene eg skal nemne kan kallast inspirerande er meir enn tvilsamt, men i alle fall den eine har fått bundi form etter reglane for skaldskap. Ei av desse innskriftene står på ein liten rund pinne; i enden av pinnen er eit flatt hovud, og på både sider av dette hovudet står runene. Innskrifta lyder slik:

smípur:saarþ:uiktisi / af:snæltu:benum

Det andre ordet her må vera pret. av verbet *serða* som Fritzner definerer slik: «Søge sin maskuline Kjonsdrift tilfredsstillet ved legemlig Omgjængelse med et andet levende Væsen – især om Sodomiteri.» Det siste kan det ikkje vera tale om, for her gjeld det ein mann: *Smíðr* og ei kvinne *Vigdís*. Den siste delen av innskrifta er noko dunkel, men ein kunne kanskje forstå det som eit oppnamn eller eit tilnamn. Det rimlereste var vel då å lesa: *af snældu-beinum*. Eit slikt ord er ikkje kjent i gno., men i nyare tid er det oppteikna av Hans Ross i Nordhordland. Der heiter det *sneldebein*, og Ross seier at det er det same som *hardbein* i Ryfylke og *bein* i Setesdal. Det skal vera ei «mindre Stotte under Sledens

'Rim', anbragt midt imellem 'Stavbandi'. Ordet **snældubeinn* kunne då ha vori brukt som tilnamn på same måte som t. d. *skøkull*, *keipr*, *stafn*, *meidr*. Namnet kan og vera overført på ein flokk, ei gruppe eller ei slekt. Uttrykket *af snældubeinum* kunne då vera parallellt med eit *af birkibeinum*.

Innhaldet av innskrifta blir etter dette ganske enkelt ei konstatering: *Sniðr sard Vigdísí af snældubeinum*. «Smed låg med Vigdis av sneldebeinane (sneldebeinsfolket)». Om språket i denne innskrifta kan ein merke seg svarabhakti-vokalen *u* i *smiþur*. Dette er ikkje uventa i ei innskrift frå Bergen eller omlandet.¹³⁾

Den andre ufine innskrifta står på ein jamt tilspikka, flat, firkanta pinne. Ho er fordelt på dei to breidsidene. Det er ingen stad tvil om lesemåten, og innskrifta lyder:

felleg:er:fub:sin:bylli / fuþorglbasm

Felleg må vera det same som *ferligr*, som tyder stygg, fæl, avskyteleg, vederstyggeleg. Fritzner har ein god definisjon på det tilsvarande adverbet *ferliga*: «Paa en Maade som Afviger sterkt fra hvad der er naturligt, tækkeliggilt eller tilbørlig». I vår innskrift er *rl* assimilert til *ll*. Ordet *fub* må vera det same som *fu* i moderne norske dialekter, der det tyder den kvinnelege kjønnslem eller endetarmsopninga (*vulva* eller *anus*). I gammalnorsk er det ikkje kjent utanfor samansettningar, men har då tydinga *vulva*. Ordet *bylli* gir òg eit forståeleg ord dersom vi tenker oss ei assimilert form; *byrli* tyder ein *skjenkar*, *skjenkesvein*, den som ber og skjenker drikke. For å få meining i denne lina lyt vi så oppfattet *sin* som genitivsmerke, og tenke oss at vi her sikkert har det tidlegaste døme på den elles velkjende «garpe-genitiven», som er så utbreidd på Vestlandet i våre dagar. Innhaldet i denne lina, slik som eg oppfattar henne, blir temmledeg ufint: «Fæl er den som fører drikke til fua». Den andre lina i innskrifta ser ut til å vera ein forvanskning av *fuþark*, men ein kunne vera freista til å tru at det var ein tanke bak forandringa av *k* til *g*, slik at ein kan lesa *fuðorg*, der *ørg* er femi. av adjektivet *agr* eller *ragr*, som mellom anna kan tyde sedlaus, homsocksuell osv., men resten av innskrifta gir ikkjenoka meining.

Språkleg kan ein i denne innskrifta merke seg assimilasjonen, garpe-genitiven og den vantande nominativs-*r* i *felleg*. Ingen av desse skulle vel vera utenkande i siste halvdel av 1200-talet, som innskrifta kan daterast til etter funnomstende. Ein annan ting ein skal legge merke til er at fyrste lina er ei feilfri versline i *dróttkvætt* versemål. Stavrimet er bori av dei to *f*-ane (*stuðlar*) og vi har innrim (*skothending*) i fyrste staving i orda *felleg* og *bylli*. Neste line kunne ein så faktisk oppfatte som andrelina i ein kvidling med rimstaven i fyrste trykktunge staving. Innhaldet i ei slik line måtte då løyne seg bak t. d. avstytt skrivemåte.

Dróttkvætt er det versemålet som utan tvil er mest karakteristisk for skaldediktinga. Det er det som er mest vanleg brukt i lovprisingsdikt for kongar og stormenn. Vi kjerner då også mange døme på det i Bergensmaterialet, forutan det vesle tilløpet vi nettopp har sett på. Vi har to heile åttelina strofer, ein fullstendig halvstrofe og brotstykke av tre heile strofer. Dessutan har vi brotstykke av ein heil åttelina strofe i *hrynhent* versemål.

Drottkvatt-versemålet er innvikla og rigorøst, og eg skal prøve å forklare hovudtrekka i reglane ved hjelp av ein av dei fullstendig bevarte strofene frå Bergen. Denne innskrifta skriv seg frå 1330-åra og finst på ein rund pinne med eit lite handtak i den eine enden, den andre, smalare enden er avbroten. Pinnen minner mest av alt om ei miniatyr-år der bladet er avbroti. Her finst to liner med runer, ei stutt på 20 runer med ein cigarformel: *sigurþr amunda son a mik*, og ei lang på 148 runer med drottkvatt-strofen. Strofen er enno ikkje tolka og eg skal ikkje koma med nokon kommentar til innhaldet, då vi her ventar på tolkingsframlegg frå dei granskaranane som har hug til å prøve seg på ei jomfrueleg tekst (jfr. Maal og Minne 1962 s. 98 ff). Derimot kan ein utan omsyn til innhaldet sjå på rima i alle fall i fyrste halvstrofe. Heile strofen står skriven i ei line på pinnen og ser slik ut:

sæinterþatersuæinfandyntasilfrberh:i:molduærgaþatsæhirhærmęþ
harrahæiþmillz:i:giosfræiþa:hausaerlauhatlöbelohryrandadyrumþes
uitisbiþikþrioteþægnlæiþumguzræiþi

Alitterasjonen, stavrimet, blir bori av to *studlar* i dei ulike linene og av ein *høfuðstafir* i dei like linene, den siste skulle alltid stå i fyrste trykktunge staving i lina. Som regel vekslar rimstaven frå linepar til linepar. Innan kvar line er det så innrim, *hendingar*, det vil seia stavingar med same konsonantgruppe etter vokalen. Dersom vokalane var forskjellige heitte det *skothending*, og slik skulle det vera i dei ulike linene; var vokalen den same heitte det *adalhending*, og det skulle det helst vera i dei like linene. Den siste rimstavinga skulle stå i nest siste staving i kvar line, og den skulle vera trykktung. I det heile skulle rima alltid stå i dei trykktunge stavingane, og av dei skulle det vera tre av i kvar line. Av trykklette stavingar skulle det òg helst vera tre, men avvik frå den regelen er ikkje uvanlege. Mellom dei to halvstrofene var det som regel ei skarp syntaktisk grense, som i vår innskrift er merkt ut med eit dobbelt skiljeteikn. Den fyrste halvstrofen set eg opp her med alitterasjonen merkt ut med feite typer og innrima med kursiv:

sæinterþatersuæinfandynta
silfrberh:i:molduærga
þatsæhirhærmeþharra
haipmillz:i:giofræipa

Dei to rimstavingane i andre lina har sikkert vori uttala likt endå dei er skrivne forskjellig *erh-aerg*. Skilnaden på *e* og *a* skal ein ikkje ta høgtideleg, og *g*-lyden har sikkert hatt ein spirantisk uttale som ein ofte i runer uttrykte med *h*.

For all skalde-dikting, ikkje berre for drottkvætt, gjeld det så at diktarane nytta eit særleg språk og særlege uttrykksmåtar. Dei skilde mellom to slags slike poetiske uttrykk, det eine vart kalla for *heiti* og det andre for *kjeming*. Heiti var for ein stor del synonymer som var gått av bruk i daglegtale, men som heldt seg i det poetiske språket. I det heile er skaldespråket svært rikt på gammalt ordtilfang. Kjeningane er omskrivingar av typen «orkenens skip» for kamel. Ofte kan dei vera sammansette av fleire ledd, og er ikkje sjeldan vanskelege å få full meinings i for vår tids

menneske, som ikkje er heilt fortrulege med miljøet og kulturbakgrunnen til dikta. For å få nokre døme på dette poetiske språket kan vi vende oss til den andre heile drottkvættstrofen frå Bergen.

Denne strofen er tolka på til dels sterkt avvikande måtar av Wolfgang Krause og Jón Helgason. Den fyrste helmingen er dei likevel samde om, og den lyder i normalisert form:

*Fell til fríðrar þellu
fárlegrar mér árla
fiskáls festibála
forn byrr hamar-norna.*

Denne halvstrofen er noko uvanleg sett frå metrisk synsstad, for det fyrste ved det at det er den same rimstaven som går att i alle fire linene, her *f*. For det andre har denne strofen gjennomført heilrim, *adalhending*, i alle linene, det er ein avart av drottkvætt som vart kalla *allhent*. I denne halvstrofen har vi to kjemningar samansette av fleire ledd. Subjektet er *byrr hamar-norna*. Den siste delen er norner, d. c. kvinner, som held til i ein (berg-)hamar. Dette er då ein kjemning for gyger, trollkvinne. *Byrr* er bør, vind, og trollkvinnas vind veit vi skal forståast som hug, sinn. Dette blir uttrykkeleg sagt av Snorre i hans Skaldskaparmål: *huginn skal svá kenna, at kalla vind trollkvenna*. Til kjemningen står adjektivet *forn*, og «den gamle hugen» er vel helst kjærleiken. Den andre kjemningen i strofen er *fisk-áls festi-bála þellu*. *Fisk-ál* er ei omskriving for hav, «djupet der fiskane går», og havets «bål» er gull. Dette er ein svært vanleg type kjemning, som bygger på segnene om den store skatten som ligg på botnen av Rin. *festi-* er eit samansettingsledd som gir tydinga «den som fester». Gullet som fester er det same som *smykke*. *þella* er eit furu-trc, og smykkets furu er kvinne (furua med feste-bål frå fiskedjupet).¹⁴ Kvinnen er både fager og farleg (*fríðrar – fárlegrar*) og tidleg (*árla*) vende kjærleiken seg til (*fell til*) henne for diktaren (*mér*). Omsettinga blir då: «Kjærleiken vende seg for meg tidleg til den fagre skadelege kvinnen».

Neste halvstrofe, som i transskribert form ser slik ut

þæimuihdi.h(e)uirþundar.

þornluþrs.iolun.buþar.

glouumar.gyghiartouma

galdrsfastlegha.haldet:

er tolka svært forskjellig av Krause og Helgason, men både tek sjølvsagt atterhald for sine framlegg. Dei stussar både, som rimeleg er ved *uihdi*, som vel bør rettast for å få inn den stavinga *und* som metret krev. Både stussar også ved *h(e)uir* og *iolun*. Eg skal ikkje referere dei to tolkingane, berre peike på ein opplagt kjenning for *orm* som finst her, men som ikkje er kjend frå før: *gýgjar taumar*. Denne kjenningen bygger på forteljinga om *Hyrrokin*, gygra som dei sende bod på for at ho skulle sjosette båten som Balders lik låg i. Ho kom ridande på ein varg og hadde ein hoggorm til taumar (*hoggormur at taumum*). Dette har vori eit kjent og vidt utbreidt motiv. Vi kjenner det i biletframstelling fra Hunnestadsteinen i Skåne,¹⁵⁾ som skriv seg frå vikingtid, og frå den mykje yngre norske folkevisa Olav og Kari:

Ho ha'c 'kje anna til beisle-ring
hell fr  narormen ho slengde ikring.

Eg har sjølv ofra mykje tid på å finne fram til ei tolking som kan klare seg med færre rettingar enn dei Krause og Helgason har tydd til, men eg har enno ikkje nådd fram til noko som eg er nøgd med. Den store vansken er ordet 'iolun', det er ikkje kjent før, men som vi seinare skal sj   finst det i enno ei metrisk innskrift.

Denne drottkvætt-strofen står ikkje aleine p  n pinnen. Innskrifta held fram i cit Vergil-sitat (Ecolga 10): *omnia vincit amor, et nos cedamus amori* «K  rleiken vinn på alt, lat oss gi etter for k  rleiken». Både av dette sitatet og av det vi forstår av sjølve strofen går det tydeleg fram at vi har med ei *mansongsv  sa*, cit k  rleiksvers,    gjera. Dette var sikkert ikkje noko uvanleg diktform i mellomalderen, men det er ikkje så mykje vi kjenner til genren utanom sagatida. Det kjem vel av at slike dikt av ein eller annan

grunn ikkje var velsedde i seinare tider. På Island var det til og med sett streng straff for kjærleiksdikting. Vår strofe skriv seg frå tida oinkring 1200 og den står ikkje alcine. Omlag frå same tid har vi ein uheil strofe, som vel kan vera ei *mansongsvísa*, men før vi tar for oss den, vil vi sjå på ein uskadd firelina kvidling frå tida fram imot 1300. Også denne høyrer visstnok til kjærleiksdiktinga.

Innskrifta står på ein liten firkanta pinne, med runer på alle fire sidene, og ser slik ut:

myttar bolla katr haluann bolla auþr halluin annan bo tast hall
uanb holmr halluanb
uar kennir uira uitr ugllaþan sitita
air nemr optok storom alunns grunntar mik blunnti

Det er dei to siste linene som inneheld halvstrofen. Idei to fyrste linene har vi ei merkeleg opprekning av rom-mål knytte til ord som vel må oppfattast som tilnamn. Vi kan stille det opp slik:

'myttar' *bolla*
'katr' *halfan bolla*
'auþr' *halfan annan bo(lла)*
'tast' *halfan b(olla)*
'holmr' *halfan b(olla)*

Ein *bolli* er eit rom-mål som etter landslova av 1274 og etter bylova skulle brukast til mæling av våtvarer «honning og allslags drykk, tran og anna slikt». ¹⁶⁾

Ein bolle var $\frac{1}{4}$ *ask*, eller lik 4 *juster*. Legg ein no i hop dei fem måla som er nemnde i innskrifta: $1 + \frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$ får ein 4 dollar, som er det same som *ein ask*. Det kan då tenkast at vi her har å gjera med eit notat om fordeling mellom fem personar av 1 ask med eit eller anna flytande, øl t. d.. Av dei fem «tilnamna» kjenner vi berre to frå før: *katr* og *holmr*. Dessutan kjenner vi *Audr* som både kvinnenamn og mannsnamn. Eg kan ikkje finne nokon serleg indre samanheng mellom fordelinga av denne asken og kvidlingen som står på same pinnen.

Denne halvstrofen oppfattar eg slik:

*Vár kennir vera
vitr úgladan sitja.
Eir nemr opt ok stórum
øluns grundar mik blundi.*

Vár er namnet på gudinna for ekteskapet, eller som det heiter i Snorres Gylfaginning: «hon hlyðir á eiða manna ok eiuka-mál, er veita sín á milli konur ok karlar; því heita þau mál vårar; hon hefnir ok þeim er brigða.»¹⁾ «Ho høyrer truskapslovnader som menn og kvinner gir kvarandre; difor heiter desse lovnader vårar; og ho straffar òg dei som bryt dei.» *Vár* er subjektet for *kennir*, og dette verbet, *kenna*, kan tyde lata få kjenne, lærc å kjenne, få til å –, osv. *vera* er gen. pl. av *verr* som tyder elskar, ektemann. *vitr* oppfattar eg som sideform til *vætr(n)* som tyder ingen. *vera vitr* blir då heilt parallellt til Hárbarðsljóð 23 *vætr manna*, ingen av menn, ingen (mann). *Úgladan sitja* er ein akk. med inf. som står objekтивisk til *kennir*, og der det mask. *úgladan* sikkert går tilbake på heile uttrykket *vera vitr* og ikkje på det ubøyelige nøytrumsordet *vitr*. Meininga blir altså: «Vår får ingen til å sitte uglað» eller enklare uttrykt: «Vår gjer alle glade». I neste linepar har vi ein kjenning *Eir øluns grundar*. *Eir* er gudinna for lækjedomskunst, *ølun* er makrell og *øluns grund* kunne vera havet. Då ville heile kjenningen vera det same som havsgudinna *Rán*. Ho var ei gudinne som ville menneska vondt, og som drog sjøfolk til seg ned i havet. Dersom ein oppfattar kjenningen slik må ein sette om siste delen slik: «Rán tar ofte og mykje svevnen frå meg», og han ville dermed gi uttrykk for otte for å fara på havet eller otte for ein som er på sjoen. På denne måten får vi ein viss parallelitet mellom dei to linepara i halvstrofen, det eine om gudinna Vår og det andre om gudinna Rán. Men eg tykkjer sjølv det ville gi betre meining om vi kunne forstå kjenningen *Eir øluns grundar* som ein kvinnekjennung. *øluns grund* måtte då stå for gull og det kan ein godt få til dersom ein tenkjer seg *ølum* som ein halvkjennung for orm. Ein fullstendig kjennung med dei same orda, men med

eit utmerkjingsord, *eitr*, i tillegg, finst i vers i Njåla: *eitrs glun-grund*, d. e. «gift-fiskens mark» som står for gull. Denne gullkjenningen bygger på førestellinga om Fåvne og gullskatten på Gmitahei. Dersom ein oppfattar kjenningen slik blir innhaldet i halvstrofen: «Vår får ingen til å sitte uglad. Kvenna tar ofte og mykje svevnen frå meg».

Oppfatta på denne måten, minner strofen på ein merkeleg måte om cit lausvers som er tilskrivi kong Magnus Berrføtt, og som han skal ha dikta om ei keisardotter:¹⁸⁾

*sí's ein es mér meinar
Makthildr ok vekr hildi
(már drekkr suðr ór sárum
sveita) leik ok teiti;
sá kennir mér svanni,
sín lond es verr röndu
(sverð bitu Högna hurðir)
hvítjarpr sofa lítit.*

«Der er ei, Makthild, som nektar meg leik og glede og som vekkjer kamp. Sørpå drikk ramnen av såra. Den lyse kvinnen, som forsvarar landet sitt med skjoldet, får meg til å sova lite. Sverd beit i skjolda.» Både kvinnen, glede og svevnloysa finn ein her, til og med verbet *kenna* er brukt på same måten. Det kan forresten hende at vi her har for oss eit fast uttrykk *kenna e – m at sofa lítit*, som har vori brukt for å uttrykke sterke lidenskapar. Vi kjenner det òg frå eit dikt i fornaldarsagaen om Halv og Halvsrekkane, der Hrókr inn svarti klagar over drapet på broren:

*Slikt kennir mér
at sofa lítit
marga grímu
ok mjek vaka,
er bróðir minn
brenna skyldi
kvíkr í eldi
med konungs rekkum.*

«Det får meg til å sova lite og vaka mange netter, at bror minn skulle brenna levande i elden saman med kongsmennene.»¹⁹⁾ I vårt vers lyt vi vel gå ut ifrå at det er kjærleiken som gjer svevnlaus og truloving eller ekteskap som gjer glad.

Reint formelt er ikkje strofen slik han skal vera etter reglane for skaldskap. Fyrste lina har berre fem stavingar og nest siste staving i same lina, i ordet *vera*, er i klassisk gammalnorsk stutt, medan vi skulle vente lang staving. Men på slutten av 1200-talet skulle det vera mogeleg å tenke seg at dette ordet hadde fått lang vokal, slik som det gammalnorske *veri* har lang vokal i nyare norsk, t. d. Lomvær og Vågåvær.

Det er noko positivt over innhaldet i denne halvstrofen, men det er ikkje sikkert ein kan seia det same om den fragmentariske strofen eg nemnde, og som vi no tek for oss.

Det er att berre ei flis av den opphavlege runepinnen, og denne flisa er dessutan sundbroten i fleire stykke. Det som sikkert kan lesast ser slik ut.

(breidsida) *snotgat laussanlatalingunirfyrirur*
???om æ???rho?mærfyrirmonom

(smalsida) ?æ??mbæ???bar??

Dei siste runene står på det som er att av sida «over» breidsida, toppane av runene er her skadde og borte.

Runene på breidsida kan vi dele opp i tre drottkvætt-liner. *Snót gat lausan láta* gir ei god a-line, og b-lina som høyrer til oppfattar eg slik: *lin-Gunnr fyrir ver sínum*. I det siste ordet er då dei fyrste runene restituerte med støtte i at ordet kan ha aðalhending med *lín*. Resten av runene på den sida blir så ei ny a-line, og utfyllinga av denne lina gir seg sjølv: *Em er hon mær fyrir mónum*, «ENN er ho ei møy for menn». Etter innhaldet høver denne lina godt som eit innskot, som ofte står i tredje lina i helmingen. Fyrste og andre lina skulle ein då vente hadde eit framhald i den fjerde lina som no vantar. Det er difor uråd å få full greide på innhaldet av denne halvstrofen. *Lín-Gunnr* er ein kjenning for kvinne, og

det som er att av hovudinnhaldet i halvstrofen kan omsettast slik: «Den kloke kvinnen laut gi slipp på - - - for husbonden sin. Enn er ho ei møy for menn.» Kva ho laut sleppe veit vi ikkje, men innskotet kunne tyde på at vi har for oss erotisk dikting, kanskje på det folkelege plan. Runeline som står på kanten av flisa innehold sikkert også ein del av strofen, sannsynlegvis slutten av ein annan helming, anten før eller etter den vi har mest att av. Denne lina er altfor fragmentarisk til at vi kan seia noko om innhaldet.

Det same lyt vi diverre seia om den neste innskrifta, der vi har dei sorgjelege rester av to drottkvætt-strofer. Dei har stått fordelte på dei fire sidene av ein tilskoren pinne, som er avbroten omlag midt på etter det ein kan rekne seg til. Det som er att er slutten av kvar runeline. Dei to fyrste linene innehold resten av den eine strofen, og dei to siste den andre strofen. Vi kan plassere restene inn i strofeskjemaet slik:

- - - - -	hia.
- - - - -	orlæik. þinnum. æinskis.
- - - - -	uærþr. um. kumnaſærþir/
- - - - -	-?ota. ræyni. gautu ?.
- - - - -	ranar. lioma. konon ?s.
- - - - -	?o ?? / - - - - -
- - - - -	øknan
- - - - -	tring. a. bloþ ? .?kr ?ngir /
- - - - -	- - - þ.urabitri. hlufu

Her vil ein kjenne att ein heil del ord, men som rimeleg er kan ein ikkje få nokon samanheng i det. Det er tale om *ørleik*, pil-leik, kamp; *gumna*, gen. pl. til *gumi* mann (jfr. brudgom); *ferðir*, ferder, reiser. Det er også tale om ein konge, *könungs*, og vi finn mange ord som er vel kjende frå kjenningar: *blóði*, *Ránar*, *ljóma* osv. I siste line kunne det vera tale om *rabitr*, stridshest, men ein skal kanskje heller lesa ei samansettning med *bítr* av same type som vi har i fiskenamnet *steinbítr*, og i namnet på Håkon den godes sverd *Kvernibítr*. Nokre ord er vi svært usikre på; t. d. *uærþr* som

burde byrje på vokal. Vi har *skr(e)ngir* som er den mest sannsynlege restitusjonen og som kan vera ei form av eit verbum *skrengja av same rot som *skrangle*. Det siste ordet *hlufa* bør ha lang rotvokal og er også vanskeleg å forklare. Men heile teksta er så fragmentarisk at det tener ikkje til noko å drøfte mogelege restitusjonar nærmare.

Det siste skaldeverset eg skal nemne er ikkje, som alle dei andre, i drott-kvætt versemål, men i *hrynhent*, det same versemålet som det store religiøse diktet Lilja er dikta i og som difor også blir kalla *liljulag*. Det er same reglar for metrikken her som i drottkvætt, men kvar line er utvida med to stavingar, den eine trykksterk. Pinnen der denne strofen står er òg diverre avbroten, og innskrifta lyder slik:

maþr:skalhonom:hæift:n??????at:uist -----
slit:uiha:lqutomk:hiok:kirþ?k:r? -----
uaki:hykaþ:fylkna:manat:hirþum: -----
n:fqurum:snyra:knæfa:þøyk ??? - kraka? -----

På same måten som med den forre innskrifta kan vi på grunnlag av metret og ei berekning av kva som vantar i kvar runeline, sette opp verset på denne måten, med slike normaliseringar og restitusjonar som eg meiner ein bør ha med:

*Maðr skal honum heipt nenna
hvat vist - - - - - - - -
- - - - - slett vega látumk
hjó ek gyrding r - - - - -
- - - - - vaki hykk-at
fylgna manat hirdum - - - -
- - - - - -n fərum snýra
knæfa þeygir - - kráka - -*

Også her vantar det for mykje til at ein kan få nokon samanheng i innhaldet. Det ein kan seia er at det er tale om *heipt*, fiendskap, hat, ovund, sinne, samstundes som det er tale om å drepa: *vega*. Det ser òg ut til å vera snakk om å *snúa fərum*, som vel kunne tyde: gi seg over,

røme, men meir er det vel vanskeleg å seia om dette. Interessantare er det å legge merke til at versemålet *hrynhent* har vori i bruk i Bergen omkring år 1200. Dei skaldane som vi elles veit har brukt dette versemålet er alle komne frå områda vest om havet, frå Sudrøyane og frå Island.

Det er ikkje berre denne hrynhent-strofen som får oss til å tenke oss om, i det heile må vår oppfatning av vilkåra for skaldedikting i Noreg reviderast etter desse funna, som har gitt oss hrynhentstrofen frå omkring 1200, to drottkvatt-strofer frå same tid, to drottkvættstrofer frå midten av 1200-talet, ein halv drottkvættstrofe frå slutten av 1200-talet og ein heil drottkvættstrofe frå 1330-åra. Dette viser ei levande interesse for den vanskelege skaldekunsten, sjølv mellom vanleg folk i eit mellomaldersk bysamfunn i Noreg. Og dette i ei tid og på eit område der ein før meinte islendingane fullstendig rådde grunnen aleine.

Ikkje berre skaldediktinga er representert i Bergens-materialet. Den andre hovuddiktarten, Edda-typen, har vi òg representert nokså fyldig med fleire sær interessante tekster. I ei lang, men sørgjeleg maltraktert innskrift kan vi lesa brotstykke av eit dikt i *ljóðahátt* versemål, det same versemålet som Hávamál er dikta i. Innskrifta står på to fliser av ein lang pinne, og av dei restene vi har att kan vi slutte oss til at ho har hatt minst 300 runer. Det er diverre ikkje mykje av dette ein no kan lesa. Omlag 3/5 av den eine sida av pinnen er likevel uskadd og her kan vi lesa:

-- asigæiþiaþri: tilfiors:sæl.ekþaþottomk.eruitsatomk.ihia.okkomat-
okkar:m.ameþal.iuirne.undir:sakaþatek.umokat

Midtpartiet av dette kan ein utan vidare forstå:

Sæl(l) ek þá þóttumk
er vit sáturnk i hjá,
ok komat okkar maðr á meðal.

Dette er ein typisk halvstrofe i ljoðahått versemål, og det som kjem etter kan kanskje vera neste halvstrofe, eller ein del av den. Ein kunne lesa

Yfir né undir sakadatk
um ok at - - - - (eller: um okkart - - -)

Dersom heile innskrifta har vori i dette versemålet ville det ha vori plass til tre ljodahått-strofer i dei ca. 300 runene vi no har rester av.

Innhaldet av den forståelege delen lyder i omsetting: «Sæl eg då tyktest, då vi sat saman, og ikkje eit menneske kom mellom oss.»²⁰⁾ Fyrste lina her svarar ord til anna til fyrste lina i Hamðismál 21:

*Sæll ek þá þættumk
er ek sjá knetta
Hamði ok Sørla
i høllu miuni.*

«Sæl ville eg tykkjast om eg fckk sjá Hamde og Sorle i halla mi.» Den einaste skilnaden er at verbet her står i konjunktiv. Resten av halvstrofen minner om eit anna dikt, eit lausvers som er tilskrivi Gisle Sursson, og som han skal ha dikta ved haugen til venen Vestein etter at han var drepen og hauglagd.

*Betr hugðak þá brigðir,
bidkat draums eus þridja
slik, af svefui vøkðum,
sárteina, Vésteini,
þás vit í sal sátum
Sigrhadds við mjøð gladdir,
komska maðr á midli
mín né hans, at víni.*

Eg set om berre det som kjem oss ved her: «Betre trudde eg det var for Vestein då vi sat mjødglade over vinen i Sigerhadds sal, og ingen mann kom mellom han og meg.» Det er så store likskapar mellom vår halvstrofe og Gisles at det er vanskeleg å tenke seg at det ikkje er ein samanheng på ein eller annan måte. Men korleis den skal forklarast er ikkje godt å seia når vi har så lite materiale å bygge på.

Så sorgjeleg fragmentarisk denne innskrifta enn er så er ho i alle fall lang nok til å vise at versemålet ljodahått også finst på norsk grunn. Det er elles ikkje kjent utanfor islandsk overlevering. I Edda-diktinga er dette

versemålet ikkje brukt i episke, forteljande dikt, men i dikt som inneheld berre direkte tale, monologar eller replikkvekslingar, slik som i Grímnismál og Lokasenna; dessutan er det brukt i såkalla gnomisk diktning, som t. d. Hávamál. Vårt dikt er tydelegvis av den fyrste typen, med direkte tale. Men om vi her har for oss eit originalt dikt, skrivi ned av diktaren på staden (eit dikt om venskap eller kjærleik) eller om vi har ei nedteikning av eit Edda-dikt, henta frå den munnlege tradisjonen, vil eg ikkje seia noko sikkert om, men innskrifta er omlag samtidig med Eddahandskriften Codex Regius, eller kanskje noko yngre, frå omkring 1300.

Den neste innskrifta vi skal ta for oss er om lag hundre år eldre enn den førre, men kunne på same måten som den, reknast som ei nedteikning av Edda-vers. Ho finst på ein noko ujamn pinne som er avbroten, utan at vi sikkert kan seia om det dermed har komi bort runer. Runene står på to sider, og innskrifta lyder slik:

hæil:seþu:ok:ihuhum:góþom / þor:þik:þig:gi:óþen:þik:æihi:

Her er ingen tvil om lesinga:

*Heil(l) sé þú
ok í lugum góðum.
Þórr þik þiggi.
Óðinn þik eigi.*

«Ver du vel faren og venleg til sinns. Måtte Tor ta i mot deg. Måtte Odin eige deg.» Dette er òg ein halvstrofe i ljodahått versemål, i ein avart som blir kalla *galdralag* og der siste lina er fordobra. Innhaldet i halvstrofen virkar noko sjølvmotseiande på oss, med ynsket om å vera heill, sunn, vel faren, og så dette at Tor og Odin skal ta imot. Det siste må jo gjelde det som skal gå for seg etter at vedkomande er død. Forsåvidt kan det kanskje tenkast at ein del av denne innskrifta er komen bort då pinnen vart avbroten, og at det vi no har att er brotstykke av ein heil strofe. På den andre sida kan det tenkast at innskrifta slik vi har henne er mynta på ein som alt er død, og at det er tale om gode ynskje for den andre verda. Men ei innskrift med verkeleg religiøst, heident innhald kan vel vanskeleg

tenkast på kong Sverres tid. Rett nok var det ikkje så mykje ein skulle skrape på den kristne mellomalderske bergenseran før heidningen kom fram, men aktiv heidenskap er likevel noko anna. Meir truleg er det vel at vi har med eit tilfeldig sitat frå Edda-diktinga å gjera, eit sitat som kan ha vori brukt i ein høveleg situasjon. Slektskapen med Eddadiktinga ser ein tydeleg når ein samanliknar med Hymiskviða 11, der tenestejenta kjem inn og helsar Hyme med:

*Ver þú heill, Hymir.
i hugum góðum.*

Vi kan òg minne om Hárbarðsljóð 24 der Hårbard sier at

*Óðinn á jarla
þá er í val falla,
en Þórr á þræla kyn.*

«Odin eig dei jarlar som fell i kamp, og Tor eig træleslekta.» Dette at Odin skal ha dei som fell i kamp er ei vanleg oppfatning, og eit liknande ynskje, som det i vår innskrift, finn vi i Styrbjarnar þáttr svíakappa. Der er det fortalt om kong Eirik at han hadde blota til Odin før slaget på Fyresvollane. Han fekk då greie på at han skulle kaste eit sivstrå over Styrbjørns her og seia: *Óðinn á yðr alla.* «Odin eig dykk alle». Dette viste seg å ha ein forferdeleg virkning på Styrbjørns flokk.

Endå halvstrofen, både ved si form, galdralag, og ved sitt innhald kan sjå ut som ei magisk innskrift, har eg vondt for å rekne henne til den kategorien. Det kan ein derimot trygt med neste innskrift, som vi no går over til.

Denne innskrifta er uskadd og finst på ein firkanta pinne. Alle runene står på ei side.

imestæin hæitti at arisøykr riuki:aldrisæyþir soþne:utyl:innkyl imistein hæitti

*Ími stein heitti,
at ari(n)-reykr rjúki!
Aldri seyðir soðni!*

*út yll!
inn kyl!
Ími Stein heitti!*

«Ime hita steinen så árerøyken skal ryke. Aldri skal kjøtet koke ferdig. Ut med varmen. Inn med kjølda. Ime hita steinen.» Her er det ikkje tale om noko fast versemål, men det er jo tydeleg metrisk, med parallelle liner, allitterasjon og til og med to stuttliner med enderim. Det er ein slags galdr vi har for oss, og det er tydeleg at det ikkje er velvilje som ligg attom kraftsatsen.

Situasjonen siktar til den framgangsmåten som før var vanleg når ein skulle verme opp nokolunde store kvanta av ymist slag. Ein kunne koke på den måten at ein hita opp steinar og slepte dei opp i vatn i eit høveleg kjerald. Så hadde ein på nye steinar etterkvart som dei vart avkjølte. Slik kunne ein t. d. godt koke i trekar. Ein annan måte var å grava ei grop i jorda, gjera opp eit stort bål der og verme steinar i elden. Når alt var godt opphita og veden var brend til kol, kunne ein så legge kjøt oppi og dekke det heile til. Dette er ein *seyðir*. I vår innskrift er det tale om både typane av oppverming av steinar, den eine på áren, den andre i søyden. Og her skal alt gå galt. Røyken frå áren skal slå ned og søyden skal ikkje vera varm nok. Varmen skal ut og kjølda skal inn.

Men kven er så *Ími* som får til alt dette. Ordet er kjent som mannsnamn på Island og det skal også vera brukt som namn på jotun, men her er det meir vanleg med den sterke forma *Ímr*, som dessutan er kjend som ulvehetti. Ein kunne kanskje tenke seg *Ími* som eit vette som på ein eller annan måte var verksamt ved kokking med steinar, og at namnet då hadde samanheng med nøytrumsordet *ím*, som tyder støv eller belegg. Dette ordet er brukt i omsetting av latin *pulvis*. Kanskje kan det ha vori brukt om belegg og sot på koksteinar. Det er truleg at det vil laga seg eit slikt belegg eller ei skorpe på slike steinar, og denne vil då bli brend av att når steinen blir hita på nytt. Kanskje det er ifrå slik koksteinshiting at det biletet er henta som vi møter i fleire religiøse tekster der det er tale

om reinsking frå synder. Fritzner har fleire døme, men her skal berre siterast eitt: *Gud kallast eldr því, at hann brennir af oss synda ím.* Frå nyare tid kan vi òg dra fram eit ord *im* som vi kjenner frå færøysk, shetlands-norn og orknøy-norn, og som tyder sot på ein kjele. I alle tilfelle må Ime vera ein som har makt over varmen ved matlagninga. Dette minner oss om den kjende segna om jotnen Tjatse som, vel med trolldom, fekk det slik til at søyden ikkje koka ferdig for Odin, Loke og Høne. Dei undrar seg over kva det kan koma av, men til slutt høyrer dei at det blir sagt i eika over dei, at der sat den som meinte han rådde for at *eigi soðnaði á seyðinum.*²¹⁾ Om Ime er eit slikt kokevette, vil ikkje dette forundre oss. Frå nyare tid finst det ei mengd opplysningar om ymse vette som kunne gripe inn under matlagninga, og om ei mengd av rådgjerder ein måtte taka til for å gardere seg mot slikt. Etter dette skulle vi vel kunne tenke oss Ime som eit årevette som hadde tilhald i elden og som var karakterisert ved *im*, sot eller belegg av anna slag.

Innskrifta er utan tvil ein trylleformel som i Bangs Hexeformularer vel ville ha vori ført opp under kapitlet *Maning i episk form*. I denne samlinga finn vi òg ein parallel til vår innskrift. Det er ein maningsformel mot «Senge-Heta» d. c. sårfeber (folk trudde at sårfeberen hadde sin grunn i sengevarmen), som Bang har henta frå ei svartebok frå Aurskog, Boka er nedskriven i 1815 og der står

*Ud, Ølen
og ind Kjolen!
I 3de N. (I trende Navne)²²⁾*

Endå det ligg vel 500 år mellom dei to oppskriftene viser samanhengen godt kva for eit miljø innskrifta vår høyrer heime i.

Trass i mange fromme innskrifter både på norsk og på latin, med Ave Maria, Pater Noster, Kyrie Eleison osv. har mange sett sin lit til mørkemaktene når det var noko særleg dei ville oppnå. Som ein siste illustrasjon til det vil eg ta fram ein pinne med ein ramheidensk formel

som ein eller annan mot slutten av 1300-talet ville bruke, kanskje for å få ei jente til å elske seg.

Innskrifta står på ein firkanta pinne, som diverre, som så mange andre, er avbroten i den eine enden, slik at slutten av dei fire innskriftlinene vantær. Det som er att ser slik ut:

ristek: bot: runar: rist: ekbiarh: runar: eæin: faluiþ: aluom: tuiualtuip: trolom: þreualt: uiþ: þ(us)--- uiþenneskøþo: skah: ualkyrriu: sua: at: eæi- mehi: þo: atæuili: lœuis: kona: liui: þinuk? --- eksender: þer: ekseærþer: ylihaar: erhi: okopola: aþer: rini: uþole: auk: ioluns: moþ: sittu: aldri: sop- þu: aldri --- ant: mer: sem: sialpre: þer: beirist: rubus: rabus: eþ: aranta- bus: laus: abus: rosa: gaua? ---

Dette meiner eg vi kan normalisere og sette opp på denne måten:

Rist ek bótrúnar,	við iuni skæðu
ríst ek bjargrúnar,	'skag'-valkyrju
einfalt við alfum,	svát ei megi
tvífalt við trollum,	þótt æ vili
þrífalt við þursum	lævís kona
-----	lifi þínu

ek sendi þér,	-----
ek síða þér	-----
ylgjar ergi ok úþola.	-----
Á þér renni úþóli	-----
ok 'ioluns' móð.	-----
Sittu aldri,	-----
sof þuu aldri	-----

ant mér sem sjalfri þér. Beirist rubus osv.

«Eg rister botruner, eg rister bergingsruner. Ein gong mot alvane, dobbelt mot trolla, tredobbelts mot tessane--- mot den skadelege 'skag'-valkyrja slik at ho aldri skal kunne endå ho allstødt vil. (Du) meinviser kone!

Livet ditt — — eg sender på deg, eg seider på deg ulveargskap og utele.
Måtte uteelig pine og 'ioluns' elende renne på deg. Du skal aldri få sitte,
du skal aldri få sova, — — elsk meg som sjølve deg. Beirist osv.»

Dette er sterk magi, sikkert ein galdr, med dei parallelismane som vi reknar med høyrd til diktforma og som skulle banke inn meiningsa og gjera verknaden dobbelt sterk. Trolldomen skal virke mot alvar, troll og tussar og mot den skadelege valkyrja. Det blir brukt seid og sending, og denne trolldomen skal føre med seg ulveargskap og allslags vondt. Det er ikkje heilt klårt kven det er innskrifta vender seg til i siste delen, frå *lifi þínu* og frametter. Det kan vera valkyrja som skal få alt det vonde, eller det kan vera ein person som heile galderen er retta mot. Dette er i tilfelle ei kvinne, eller eit kvinneleg vesen, noko vi ser av forma *sjalfri* som er dativ sing. femininum. Heile galderen munnar ut i ei oppfordring: «Elsk meg som deg sjølv», og ein kunne jo tenke seg at føremålet med trollskapen var å vinne ei jente. Men dette er berre ei gissing, avslutninga kan ha same meiningsa som avslutninga av ein maningsformel mot avund frå Flå i Hallingdal.

Dæ va Jesus og Santepær
gik over Brue den breie.
Saa mødte dei Agun.
«Haa ska du hen?»
sa Santepær.
«Je skal te nemmaste Granne
aa eta aa øic
aa snaa aa snoic»,
svara Agun.
«Du skal de att venne»,
sa Santepær,
«du ska unne din Granne
saa godt som de sjøl,
ja, inn te dit inderste Hjerterøte.»²³⁾

Men kva no meininga enn har vori i vår innskrift så er det i alle fall ei uvanleg saftig tekst: Forutan dei gamle velprøvde og kjende rådene er her brukt nymotens, halvkristelege, magiske ord for å sette ein ekstra spiss på og for å gjera verknaden så sikker som mogeleg.

Heile formelen er av Edda-type. Han byrjar med ein regelrett halvstrofe i galdralag og held så fram i ei blanding av fornyrdislag og ljoda-hått. Men ikkje berre versemålet viser tilknyting til Edda-diktinga, ein stor del av stoffet må vera henta direkte frå Edda-tradisjon. Nettopp derfor er denne innskrifta særleg interessant.

Den som har stelt noko med Edda-dikt vil straks «kjenne att» dei to fyrste linene i galderen. Det er i Sigrdrífumál vi finn det som minner: Sigrdrífa lærer Sigurd nyttige kunnskapar, deriblant dei som Mimes hovud fortalte om:

Þat eru bókrúnar,
þat eru bjargrúnar
ok allar qlrúnar
ok mætar meginrúnar
hveim er þær kná úviltar
ok úspiltar
sér at heillum hafa.

«Det er bokruner, det er bergingsruner, og alle ølruner og herlege kraftruner for den som kan nytte dei uspilte og uvilte til sin eigen bate.» I vår innskrift er tydeligvis Sigrdrífas oppfordring følgt, men diktaren og den som har skrivi runene har ei betre og meir opphavleg tekst enn det hundre år eldre Edda-handskriftet Codex Regius. I vår innskrift les vi **bot:runar** (Fig. 10a) der Codex Regius har *bocr(vnar)* (Fig. 11a). Dette gir mykje betre meinings saman med *bjargrúnar*, og i Sigrdrífumál får vi parallelitet mellom dei tre uttrykka *bótrúnar*, *bjargrúnar* og *qlrúnar*. Dei fyrste gir bot og betring, bjargrunene gir berging, også i barselsnaud²⁴), og ølrunene gir vern, på same måten som det magiske ordet *alu*, som vi finn i mange eldre runcinnskrifter,²⁵⁾ og som vi lyt oppfatte som eit

vernande ord. Feilskrivinga *boc-* for *bot-* i Codex Regius er så lett forståeleg at det i grunnen er rart at forslag om retting til *bot-* ikkje er sett fram før. Likskapen ser ein tydeleg når ein samanliknar *boc-* i Sigdrífumál med *bót* i Helga kviða Hundingsbana II 44 (Fig. 11).

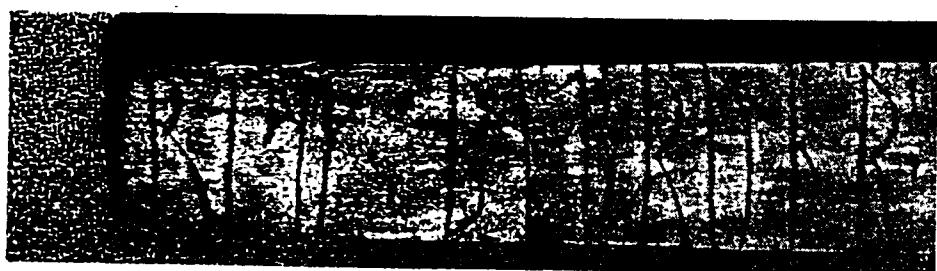
Ein annan strofe frå Eddaen blir vi òg minne om i denne innskrifta. Det er str. 38 i det fyrste diktet om Helge Hundingsbane:

*Pú vart in skæða
skass valkyrja
øtul, ámátlig
at Alfœður.
Mundu einherjar
allir berjast,
svevís kona,
um sakar þínar.*

Her har vi den same «skadelege valkyrja», men Eddahandskriftet har *scas* der runepinnen har *skah* (Fig. 10b). *Scas* har valda store vanskar for dei som skulle kommentere Edda-diktet. *Skass* eller *skars* er elles kjent som eit substantiv som tyder trollkjerring, men det er eit nøytrums-ord og difor vanskeleg å forlike med *in skæða*. Dei forslaga til forklaring som er komne virkar ikkje heilt overtydande. Men no er det kanskje mogeleg å koma løysinga av problemet noko nærare.

Skrivenåten *scas* kan faktisk også forklårast som ein avskrivingsfeil der forelegget har hatt *scag*. Forelegget kan ha hatt ein noko utsydeleg skriven *g* som avskrivaren kunne lesa som kapital *S*, som var den vanlege skrivenåten for dobbel-s. Dersom ordet 'skag' var uforståeleg for han, ville han då sjå eit lett kjenneleg ord *skass* som, når det galdt meinинг, høvde vel ved sida av *in skæða valkyrja*, men som var vanskeleg å passe inn i syntaksen. Slikt var likevel ikkje skrivarane alltid så nøye med.

Lesemåten *skag valkyrja* gir oss ikkje noko lett forståeleg tekst, men eg skal prøve å legge fram ei tolking som eg meiner kan ha noko for seg. *Skag* må settast i samband med verbet *skaga*, som tyder stikke fram

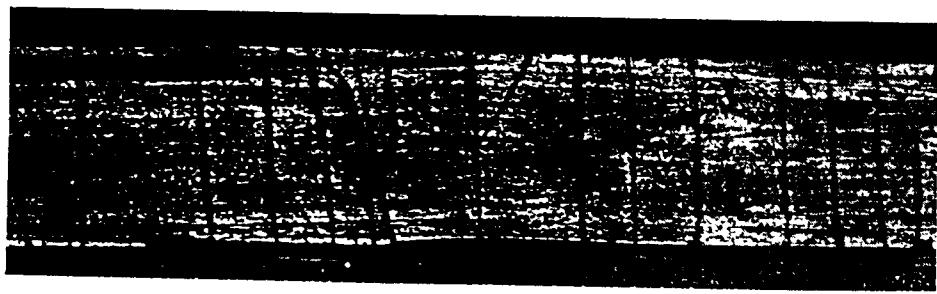
ristik:bot:runar:- -

a

-- o:skah: ualkyrri(u) --

b

-- li:læuis:kona:liu --

c

Fig. 10. Detaljar av den store galderen.

Details of one of the incantations.

a (pat) *cro boc runar.*b *bess bót of (vinnar).*Fig. 11. Skrivemåten av *boc*- og *bót* i Codex Regius
(reprodusert etter Munksgaards facsimili-utg.).

el. ut over frå ein annan ting. Den same rotstavinga har vi sikkert i valkyrjenamnet *Skogul*, og det kunne vera freistande å sjå ein samanheng her mellom *skag-valkyrja* og *Skogul*. Skogul heiter òg *Geirskogul*, spjut-Skogul, og i namneramsene Þulur finst dette namnet saman med *Geirdriful*, den som «driv» spjut. Tydingane av omgrepa *drífa* og *skaga* ligg ikkje så langt frå kvarandre og kunne vel både vera brukt om det å stikke med spjutet, medan *skaga* vel vanskeleg kunne brukast om det å få spjutet til å fly gjennom lufta.

Saman med Skogul er ofte nemnd valkyrja *Gondul*. Namna er parallelle lagingar, og vi er freista til å sjå ein parallelitet også i opphav og tyding. Til rota *skag-* i Skogul svarar *gand* i Gondul. Ordet *gand(m)* er i nyare norsk brukt om ein oppståande, helst kvass, pinne som krøtter eller folk kunne ska seg på. I gammalnorsk er det nytta om ein kjepp som trollkjerringane brukte til trollskap. Men omgrepene *gand* varierer ein del frå stad til stad og har vel òg skift noko med tida. Nils Lid har lagt fram eit stort materiale for å klårlegge trolddom med gand og liknande føregjerder som finnskot, trollskot, alvkule, alvskot, sending osv. Svært forenkla kunne ein seia at det her er tale om trolddom som virkar på den måten at noko blir sendt av stad for å gjera vondt. Dette 'noko' er dels den vonde hugen til trollmannen eller trollkjerringa, dels noko konkret som ein kunne finne i skrotten på den som vart ute for troldomen: kvasse pinnar, beinfliser i kjøtet og kuler (*aggropili* bezoar) i innvollane

på krøtter, osv. Som døme vil det her vera på sin plass å nemne ein trylleformel som skriv seg omlag frå same tid som vår innskrift og som likeins er frå Bergen. I eit brev frå 8. februar 1325 fortel biskop Audfinn av Bergen om eit forhør han hadde haldi over trollkjerringa Ragnhild Tregagås. Her siterer han ein trylleformel som ho hadde brukt for å få løyst opp eit ekteskap. Formelen lyder slik:

*Ritt ek í frá mér
gonduls ḡndum.
Einn þér í bak bíti.
Annarr í brjóst þér bíti.
Þríði snúi uppá þik heimt ok ȝfund.*

«Eg sender ut frå meg 'gonduls' andar. Ein bite deg i ryggen. Ein annan i brystet deg bite. Ein tredje vende mot deg hat og ovund.»²⁶)

Nils Lid meiner at det her er tale om 'åndene' til ein liten gand, *gondull* (m) og dei skal fara avstad og gjera vondt, på same måte som elles gand, finnskot osv.²⁷). Eg trur likevel det kan vera tale om «valkyrja» *Gondul*. På 1300-talet kan det godt tenkast at namnet kunne få genitivs -s, i staden for -ar, som det skulle ha i klassisk gno. Hennes 'ånder' var det då Ragnhild dreiv i frå seg. Vårt 'skag' vil eg gjerne oppfatte som ein magisk 'sending' av same type.

Valkyrjer av denne typen ligg på eit heilt anna folkeleg og lågare plan enn dei to som Eyvindr Skáldaspillir fortel vart sende ut av Odin for å kåre den kongen som skulle gjeste Valhall. Dei heitte òg *Gondul* og *Skogul*. Dei sat til hest, væpna med spjut, skjold og hjelm, og Skogul blir til og med kalla *in rikja*, den mektige, gjæve. Vår valkyrje derimot er skadeleg og meinvis; og i Helgediktet er ordet *valkyrje* brukt som skjellsord, og ho er både skadeleg,atal og fæl. Eg trur dessutan at den siste valkyrja ikkje var '*svevis*' som handskriftet har, men *lævís*, som vår valkyrje (Fig. 10 c).

Ordet *svevis* i Codex Regius har vori vanskeleg å tolke for kommentatorane. Men med vår tekst framfor seg vil det vera freistande også her

å tenke seg ei feillesing av forelegget, som kan ha hatt *lævis*. Feillesinga er lett å forklare grafisk ved at *l* er lesen som lang *s* (*f*) og ligaturen *æ* er oppfatta som *ve*. Dette har skrivaren så mykje lettare kunna gjera fordi han var van med å skrive *e* for *æ*-lyden. Dei andre stadene *lævis* finst i handskriftet er det skrivi *lævis(i)*.²⁸⁾ Det er likevel ein hake ved denne rettinga og det er at allitterasjonen i siste lineparet blir borte. Ein må vel då tenke seg at *sakar* i siste line også var feil for eit ord som byrjar med *l*, og at anten *svevis* eller *sakar* var lesi feil og at det andre deretter var retta for å få til allitterasjon. Ein kunne her tenke på *lokur* eller *lokkur*, av *lok(k)a*, eit femininumsord vi kjenner i samansettninga *vardlok(k)a* som nann på ein tryllesong som ei ung jente på Grønland, Gudrid, song i den berømte scenen i Eirik Raudes saga der volva Torbjørg blir skildra så nøyde medan ho driv sine kunster. Det same ordet *lok(k)a* finst visstnok òg i samansettninga dat. pl. *langlokum* brukt som nann på eit særskilt slags versemål. Dessutan har vi det i ein noko uklar samanheng i diktet Grógaldr. Men i alle desse tilfella ser det ut til å ha noko med dikt og vers å gjera. I Helgediktet vil det difor vera freistande å lesa:

*Mundu einherjar
allir berjast,
lavís kona,
um lokur þínar.*

«alle einherjar måtte slåss, meinvise konc, på grunn av dine galdrar.» Ei feillesing *sakar* for *lokur* er vel ikkje så lett å forstå som dei andre feillesingane vi har sett på, men er det tale om ei medviten retting er det ikkje urimleg.²⁹⁾

I framhaldet av innskrifta er det nokre passasjer som er vanskelege å tolke. *ekseaper* kan vel lesast på fleire måtar, men eg har valt å sjå det som ein parallel til *eksender:þer* det vil seia eg deler det opp i *ek sea þer*. Predikatet *sea* skulle då vera 1. pers. indikativ, presens av eit a-verbum som kunne paralleliserast med *senda*. Eg har då tenkt meg eit *síða* som då vil vera ein variant til dei to kjende ia-verba, *síða* og *seida*, og til det

sterke verbet *síða*. Omgrepene *seid* og *sending* er nokså parallelle og høyrer til same krinsen som vi har vori borte i i samband med 'skag' og *gand*. Dei to setningane høver godt saman: «Eg sender på deg, eg seider på deg».

Det som skal sendast og seidast er *ylgjar ergi ok úþola*, «ulvetispas argskap og utele». Kva som direkte er meint med *ylgjar ergi* er eg ikkje heilt sikker på, men det heng vel i hop med førestellingane om *hamhléypa*, *fara í hamfórum* o. l., altså det å-fara i dyreham, bli varulv. Det er vel meinininga at den som galderen siktar til skal få li alt det vonde som følgjer med *hamremi*, det å vera *hamramir*. Omgrepene *ergi* og *úþoli* kjenner vi att frå Edda-diktet Skírnismál 36:

*Purs rist ek þér
ok prjá stafi
ergi ok æði
ok úþola,*

«Purs (þ-runa) rister eg mot deg, og tre stavar: argskap (utuktig lyst) og galskap (omlag det same som *ergi*) og utolig pine.»

Det er Skirne som trugar med dette dersom Gerd ikkje vil gjera som han og Froy vil. Noko tidlegare i galderen sin brukar han òg *úþoli* saman med andre føle omgrep. *Ergi* og *úþoli* er tydelegvis ord som er gode å ta til når ein skal laga ei våbon. Til same gruppe ord må *ioluns*: *mōþ* reknast. '*iolun*' kjenner vi att frå den eine drottkvætt-strofen og vi veit ikkje kva det tyder. Det er freistande å gjera den enkle rettinga til *jötum* og samanlikne med samansettninga *jötummóðr* som vi kjenner frå Hávamál og Grøttasongr. Men sidan vi har to dome på dette '*iolun*' bør ein vel gå ut ifrå at ordet eksisterte. Vi kunne vel då sette det i samband med '*ioll*' i Lokasenna 3. Før Loke går inn i Æges hall seier han:

*'ioll' ok 'áfo'
færi ek ása sonum,
ok blend ek þeim svá meini mjöð.*

«*ioll*' og '*áfo*' fører eg til gudane, og blandar på den måten mjöden for dei med mein.» I neste strofe, som er ein parallel står det *hrópi* ok *rógi*

som båc tyder baktaling, bakvasking, strid. Det er her tale om vonde ynskje, og det ligg *mein* i omgrepet 'ioll', og det same ventar vi ligg attom 'iolun' òg.

Siste del av innskrifta er ei rekke med latinfarga ord utan meinung. Slike ord er kjende frå ei mengd trylleformularar frå vidt skilde tider. Dei blir vanleg kalla *efesia grammata* etter dei orda som prestinnene ved oraklet i Efesus brukte ved sine spådomar.

I ei så vidt sein innskrift kunne ein vente ein del seine trekk i språket. Eg skal ikkje gå noko nærare inn på dette, berre peike på den analoge forma **ek sender** for *ek sendi* og dativen i **aþer:rini**, der ein ville vente akkusativ. Elles kan ein merke seg uvanlege skrivemåtar for spirantane *f* og *v* og for vokallydane *æ* og *ei*.

Før Bergens-innskriftene kom for dagen kjende vi, frå same tidbolken, to innskrifter som inneholdt metriske tekster i Edda-versemål, den eine på ein pinne frå Årdal kyrkje i Sogn,³⁰⁾ og den andre på eit suppebein funni i bygrunnen i Trondheim.³¹⁾ Frå Ål kyrkje kjende vi ein liten kvidling i det same versemålet som det norske runediktet.³²⁾ Frå Urnes kyrkje hadde vi ein kvidling i eit slags drottkvætt,³³⁾ og endceleg frå Vinje kyrkje ein hel strofe i drottkvætt, som kan daterast til 1194.³⁴⁾ Elles fanst det nok også tekster med tilløp til vers, men det er berre desse fem som er verde å nemne. No har vi då, i tillegg til desse, to heile strofer, ein heil halvstrofe og brostykke av fire heile strofer i skalde-versemål, forutan nokre kvidlingar. Av innskrifter med tilknyting til Edda-diktinga har vi i alle fall tre. I tid er desse metriske innskriftene fordelte utover to hundre år, frå tida før 1200 til bort imot 1400. Dei viser at drottkvætt-diktinga var fullt levande ved midten av 1300-talet, at ljodahått-versemålet var levande omkring 1300 og at det bort imot 1400 kunne brukast ein galder med ein serie tilknytingar til Edda-diktinga. Dette må få konsekvensar for vår oppfatning av litteraturhistoria i Noreg i høgmellomalderen, og for synet vårt på kor pålitande

den munnlege tradisjonen er. Tekstene viser at det har vori eit miljø for allitterasjonsdikting til langt ut på 1300-talet. Dette er altså ikkje eit sær-islandsk fenomen, og eg trur ein må rekne med at Noreg og Island og vesterhavssøyane i det heile, i større grad enn vi hittil har rekna med, har hatt eit sams litterært miljø eit godt stykke utover i mellomalderen.

Norskehavet og Nordsjøen må ha vori mykje trafikert og for eit innlandshav å rekne i denne kulturkrinsen. Når det gjeld Islands rolle i den norrøne bokheimen må vi kanskje i mindre grad rekne med at landet hadde ei eineståande stilling når det galdt dikting, og heller legge meir vekt på den innsatsen islendingane gjorde for at den gamle vestnordiske allitterasjonsdiktinga kunne bli bevart.

Dok. 8.5.2.1.2.1.1.1.1

Det inntrykket ein sit att med etter dette oversynet er at folk i det mellomalderlege Bergen, trass i det framande innslaget og impulsane utanfrå, og trass i dei nære tilknytingane til Europa elles, stod djupt rotfeste i den gamle norske kulturen.

NOTER

¹⁾ Særskilt teikn for binderuner er av prentetekniske grunnar ikkje brukt i transkripsjonane.

²⁾ Jfr. A. Janzen i N. K. 7 1949, s. 66 f.

³⁾ Ved Bårdsum står uhih på sida «over» runene.

⁴⁾ Tolkninga av dette ordet er sett fram av forstearkivar Lars Haimre.

⁵⁾ Jfr. Nyg. § 280 og Heusler: Altisländ. Elem.buch § 532.

⁶⁾ I det lågare feltet innafor ramma har det vori stoptyt inn eit tynt lag voks, som ein kunne skrive i med ei nål. Fleire slike plater vart hefte saman til ei bok. Ei heil slik bok er funnen under golvet i Hopperstad kyrkje i Sogn. (C-13270) Liknande vokstavler, og skrivendåler, er funne i Novgorod. A. F. Medvedjev: Drevnerusskiye pisala X – XV vv. i Sovjetskaja Archeologija nr. 2, 1960.

⁷⁾ Vi kallar alfabetet *saþark* endå den fjerde runa, *a*, i mellomalderen var gått over til *o*.

⁸⁾ Sjå elles Magnus Olsens utgreiing i NlyR IV s. 173 ff. – I vår innskrift kan dei fleste -istil-orda setjast i samband med forståelege ord, men ei indre meining er vanskeleg å sjå: *mistill* – mistelin; *pistill* – epistol, brev; *kistill* – lita kiste; *ristill* – skjer på plog; *gestill* – sjokonge-namn (liten gest); *bestill* – tilnamn (vel ei avleining av bast).

⁹⁾ Adolph Franz: Die Kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. II B. s. 198 ff.

- ¹⁰⁾ Skrivemåten *sh* for *si* kunne kanskje tyde på trykksvak fyrsteled og dermed slappare uttale, Jfr. skrivemåten *lerþal* for Lærdal (NlYR IV s. 90). Stavanger har no trykk på siste staving, og dette tykkjест vera gammalt. Jfr. Seip. Sp.h.² s. 107.
- ¹¹⁾ Om imperativen *gakk*, jfr. note 5, her er konstruksjonen enno friare.
- ¹²⁾ Kap. 4. (s. 7 i Ungers utg., s. 5 i Holm-Olsens utg.)
- ¹³⁾ Hægstad: Vestnorske Maalføre fyre 1350. II Till. (1935) s. 119.
- ¹⁴⁾ Krause og Helgason har ei noko anna oppfatning av *festi*. MM 62 s. 102 og 105.
- ¹⁵⁾ Danmarks Runcindskrifter, pl. 677-78.
- ¹⁶⁾ NGL II s. 166 og 267.
- ¹⁷⁾ Edda, Finnur Jónssons utg. s. 36.
- ¹⁸⁾ Heimskringla. Finnur Jónssons utg. III s. 498. Skj.: IA s. 432, B s. 402.
- ¹⁹⁾ Hálfs saga, Sagabibl. 14, s. 128.
- ²⁰⁾ Og framhaldet kunne ein kanskje forstå som: »Ingen stad (*yfir nē undir*) gjorde det meg noko, allstad (*um ok at*)— — —.«
- ²¹⁾ Snorres Skaldskaparmål, Finnur Jónssons utg. s. 69. — Om denne segna og om seyðir har Anne Holtsmark skrivi i ei avhandling om »Idun og Tjatse i Haustlöng». Studier i norrøn diktning, s. 96 ff (om seyðir s. 144 ff). Avh. vart først trykt i Arkiv LXIV. — Det er mogeleg at den tydinga av sot som *rím* (gno. *hríni*) har, kan koma av ei påverking frå ordet *fm*. Elles vil det føre for langt å drofte tilhove omkring namna Andhrímnir, Eldhrímnir og Sæhrímnir.
- ²²⁾ A. Chr. Bang: Norske Hexeformularer og magiske Opskrifter, (1901-02) nr. 41, s. 21.
- ²³⁾ Bang, nr. 198.
- ²⁴⁾ Bjargrúnar skaltu kunna ef þú bjarga vilt ok leysa kind frá konu. — »Bergingsruner skal du kunne om det er så du vil berge og löyse barn frá kone.« Sigdr. 9.
- ²⁵⁾ Óltúnar skaltu kunna ef þú vilt annars kvæn vélit þik i trygð, ef þú trúir; á horni skal þær rista ok á handar baki ok merkja á nagli nauð. — »Óltuner skal du kunne om du vil at annan manns kone ikkje skal svike deg i trygd. Du skal riste dei på horn og på handbaken og på nagelen skriv du runa n(aud).« Sigdr. 7.
- ²⁶⁾ Diplomaticum Nc vegicum IX, s. 113.
- ²⁷⁾ Nils Lid: Folketru, N. K. 19, s. 39.
- ²⁸⁾ Ei slik feillesing kan ha litt å seia for vurderinga av spørsmålet om norsk forelegg for Codex Regius.
- ²⁹⁾ I Maal og Minne 1916 har Magnus Olsen ei utgreiing om ordet *vardlokur*, men kjem til eit anna resultat med omsyn til tyding.
- ³⁰⁾ NlYR IV s. 126 ff.
- ³¹⁾ NlYR V s. 26 ff.
- ³²⁾ NlYR II s. 119, 346.
- ³³⁾ NlYR IV s. 100 ff.
- ³⁴⁾ NlYR II s. 268 ff, V s. 263.

Aslak Liestol

SUMMARY

The present paper is a preliminary report on more than 400 runic inscriptions now brought to light by the present excavations in the old town of Bergen. Only a characteristic extract could be mentioned. A considerable group, in direct connection with enterprises in this commercial town, is formed by the more than 80 "labels" – pieces of wood of varying types (Fig. 2) – carrying owners' names. A few inscriptions directly concern exchange of money, and there are also examples of runic missives, one of which illustrates the decline of Norwegian trading in Bergen around 1300 AD. – Magic is well represented in the material by runic alphabets (futharks), cryptic inscriptions (Fig. 5-7), charms, incantations etc. . Amulets with latin inscriptions are also common. – A little group of inscriptions is of special interest, as they give small intimate glimpses of daily life in the town, mostly concerning different phases of relationship between man and woman. Some of these texts are versified, and the main part of the paper is dedicated to them and other metrical inscriptions. Two complete and fragments of four 8-lined stanzas in well known scaldic metres are discussed, together with some texts containing Edda-type poetry. These texts, which date from the 12. up to the late part of the 14. century, show that in Norway at that time there still was a milieu for alliteration-poetry.

ETTERSKRIFT

Etter at manuskriptet til det føregåande var levert til trykking, har det komi 55 nye innskrifter frå Bryggen. Det er same typen innskrifter sánu dei vi kjenner frå før, men med nye variantar. Dei lengste tekstene er to brev. Det eine er ei kvardagsleg bestilling av korn, medan det andre er henta rett ut av Noregssoga og dermed kjem som eit korrektiv til det eg har sagt på s. 10.

Innskrifta står på ein firkanta 35 cm lang pinne. Veden er morken og svampaktig, og ved utgravinga er pinnen broten i 8 delar med nokolunde reine brotkantar. Innskrifta har fått ein del skade, verst er det med to lakuner der alle spor etter runer er borte. Elles er det i grunnen ingen tvil om lesemåten.

sigurþr:lauarþr.sændir:kuæþio-----?.guþsoksina:skip:
? ?
þina:uildi:k:haua:um / uapnabunaþ:at:-----
?:
:spiot:a:a??analnum:iarns:aer:ek:sandi:pir:mæþ:ioani: /
? ?
öra:nu:er:þat.bön:min:aibipia:þik:at:þu:sir:mer:auþ-
? ?
bón:nu:um:þæta:mal:i / in:æf:þu:girir:nu:min:uilia:
þa:skalt:þu:sanna:uingan:uára:haua:igægn:nu:ok:iamnan

Den nest siste runa i tilnamnet til brevsendaren er ikkje fullstendig, men ein kan ikkje velje mellom andre runer enn i, n, þ eller kanskje y. Ein skulle då vera på den sikre sida når ein les lauarþr.

*Sigurðr Lavarðr sendir kvedju --- Guðs ok sína.
Skeið þína vildi konungr hafa. Um vápnabunað at
----- spjót (af álján) qlnum jarns, er ek
sendi þér með Jóhani Æra. Nú er þat bæn mínn at
biðja þik at þú sér mér auðbæn nú um þetta mál. En
ef þú gerir nú mínn vilja, þá skalt þú sanna vingan
vára hafa í gegn nú ok jaðnan.*

«Sigurd Lavard sender Guds og si helsing — — —. Skeida di vil kongen gjerne ha. Til våpenutstyr på — — — — — spjut av det atten alnars jern som eg sende deg med Johan (den) Øre. No er det mi bøn å be deg at du vil vera lettbeden for meg i denne sak. Og om du no gjer etter min vilje, då skal du til gjengjeld ha vårt sanne venskap no og alltid.»

Til teksta skal eg gi følgjande kommentar: Skeid er eit langskip av største klasse. Vadmal var på den tid vanleg verdimål, og 18 alnar vadmal svara til $1\frac{1}{2}$ øyre brent sylv. Johan Øre er elles ikkje kjend.

Eg må seia eg skvatt då eg såg namnet på brevsendaren, for Sigurd Lavard var ingen kvensomhelst. Han var kronprins og eldste son til kong Sverre Sigurdsson (lavard er det same ordet som engelsk lord). Vi høyrer ein del om han i Sverresoga, men han får ikkje nokon god omtale der. Faren var misnøgd med han fordi han meinte han svikta og ikkje kunne halde hovudet kaldt i trengde situasjonar. Han kom ikkje til å overleva faren og var berre midt i tju'åra då han døydde i 1200, etter det islandske annalar fortel. Sigurd var fostra hos stallaren Gudlaug Vale, og han har tydeleg fått opplæring i skrivekunst og høvisk ordlegging. Men han har ikkje tapt av synet at han stod som den nærmeste erving til trona, og det er interessant å sjå korleis han identifiserer seg med kongemakta: — — *vildi konungr* — — — *min vilja* — — — *vingan våra*.

Då det er så stutt tid Sigurd var med på å skape Noregssoge, kunne det vera verd ein freistnad å prøve å sette brevet inn i historisk samanheng. Brevet må han ha sendt ein gong før 1198, for pinnen er komen med i fyllmassene etter brannen det året. Det er tale om ei «rekvirering» av langskipet til ein stormann som vi diverre ikkje kjenner namnet på. Men «adressaten» må vel ha vori i byen, sidan brevet vart liggande der, dersom det då nådde fram. Både i 1196 og 1197 samla Sverre folk og skip på vestlandet til hærferder i Vika og Båhuslen, og i desse førebuingane kunne brevet passast inn. 1198 kunne vel òg koma på tale. Då hadde Sverre mist alle storskipa sine og kunne ha god bruk for nye, men det virkar som om alle utvegar då var oppbrukte. 1195 var eit roleg år, øyskjeggane var slegne og baglarflokkene var ikkje reist enno. Våren 1194 stod sluttkampen med øyskjeggane ved Florvågen på Askøy, og om sommaren hadde Sverre planar om ei krigsferd til Orknøyane. 1193 er fyrste gong Sigurd Lavard er nemnd mellom høvdingane, han var då med i kampar med øyskjeggane i Sarpsborg. Men på den ferda brukte dei ikkje skip og for berre til lands. Tidlegare enn dette kan vi vel ikkje rekne med Sigurd som aktiv i politikken, han er då svært ung.

Kva for ei av desse «mobiliseringane» runebrevet høyrer til, kan vi vel ikkje avgjera sikkert. Vi må likevel gå ut ifrå at pinnen må ha legi ei god stund nokså grunt i jorda eller søpla for at han kunne morkne såpass før han vart «hermetisert» i fyllmassene. Det er difor ikkje urimeleg å knyte buevet til hendingane kring slaget ved Florvågen. Vi skulle gjerne ha sagt det sikkert, for då blir det heile så dramatisk, og dessutan kan brevet då daterast nøyaktig til laurdag 2. april 1194 om kvelden. Den dagen, laurdag før palmesundag, kjem Sverre nordfrå med småskip — *ekki stærri skip enn tvítugessur ok þaðan af smæri*. Øyskjeggane er i Bergen, men får same dagen høyre at Sverre er ventande. Dei dreg seg ut frå byen og legg seg til i Florvågen. Då Sverre nærma seg byen, rodde han inn til borga for å ordne med hærfolk derifrå, medan flåten hans la til ved Gravdal i Laksevåg. Så langt Sverresoga, men vi kan legge til at denne styrken måtte ha skip for å vera til nytte. Var det noko Sverre ikkje hadde for mykje av, så var det skipsrom, og her kan då brevet koma inn. Sigurd Lavard, som vi får tru var med på ferda og også følgde Sverre inn til borga, skriv brevet i all hast til NN og ber om hans skeid, og dertil ekstra våpen. Det tek tid med brevsending og utbuing av skipet, difor blir borgmennene forsinka og kjem ikkje avstad før på morgonsida. Så attende til Sverresoga. Like før dagrenninga gjer Sverre åtak på øyskjeggane, og det blir ein hard strid. Sverres folk merkar godt at øyskjeggane har større og høgare skip, men kampen har likevel snutt seg til fordel for Sverre i det belet borgmennene kjem til. Dei var nitti brynjekledde menn og hadde eit langskip — *høfðu þeir langskip, våru þar á niutigir manna ok høfðu allir hringabrynjur*. Då var kampen avgjort, kongsemnet Erling Magnusson fall saman med fleire stormenn, og øyskjeggane vart drivne på flog.

Om dette er rett får vi knytt eit nært samband, i alle fall i tid, til to tidlegare kjende historiske innskrifter. Ut på sommaren har øyskjegghøvdingane Sigurd jarlsson og Hallvard Bratte rømt til Vinje i Telemark, og der skar dei inn ei runeinnskrift kvar innmed kyrkjedøra. Hallvard skreiv ned ein drottkvættstrofe som er ei forbanning over den som svik (truleg bispen Nikolas Arnesson), medan Sigurd jarlsson skreiv denne teksta: «Sigurd jarlsson riste desse runene laurdagen etter Botolvsmesse (18. juni 1194) då han rømde hit og ikkje ville gå til forlik med Sverre, sin fars og brors banemann (d.e. faren Erling Skakke, halvbroren kong Magnus Erlingsson og heilbroren Finn)».